

Ház és ember. Egy épület társadalomtörténete.
(Középiskolai versenydolgozat)

Dusa Katalin

**AZ ENDRŐDI JÁRVÁNYKÓRHÁZNAK, VALAMINT
BETEGEINEK ÉS SZEMÉLYZETÉNEK
TÖRTÉNETE
A MAGYAR EGÉSZSÉGÜGY TÜKRÉBEN
1882-TŐL NAPJAINKIG**

1994

Jelige:
„PERIFÉRIA”

VÁZLAT

I. BEVEZETÉS

II. TÁRGYALÁS

A./ HAZÁNK EGÉSZSÉGÜGYI HELYZETE A XVIII-XIX. SZÁZADBAN

B./ A KÖZEGÉSZSÉGÜGY RENEZÉSÉRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYEK VÉGREHAJTÁSA ENDRÓDÖN

- 1.) Az endródi járványkórház felállításának előzményei
– Endrőd járvány – illetve egészségügyi adatok a XVIII. századtól
- 2.) Az 1908. évi törvények érvényesülése Endrőd egészségügyében
- 3.) 1907. évi Békés vármegye törvényhatóságának szabályrendelete a heveny és ragadós bajok és a gümőkór elleni védekezésről
 - a.) Járványkórház felállítása Endrődön
 - b.) A járványkórház helyiségei és tisztántartásuk
 - c.) Az orvosok és az egészségrendőr funkciója
 - d.) A járványkórház „betegei”
 - e.) A járványkórház gondozói

C./ A HANYECZ CSALÁD

- 1.) A Hanyecz név előfordulása
- 2.) Endrőd földművelő társadalma
- 3.) A Hanyecz család megélhetési lehetőségei
 - a.) A szülőknél Öregszőlőben
 - b.) Cselédszálláson Halmagyon
 - c.) Újra Öregszőlőben
 - d.) Állás a járványkórházban
 - e.) A summás élet
 - f.) A kubikusok
 - g.) Ismét Öregszőlőben

III. BEFEJEZÉS

KÖZEGÉSZSÉGÜGYI INTÉZMÉNYEK MA GYOMAENDRÓDÖN

BEVEZETÉS

Dolgozatom célja, hogy bemutassam Endrőd községben az 1880-as évektől járványkórház néven működő épület funkcióját és jelentőségét, külön figyelmet szentelve az ott ápolott betegekre és az ápolás körülményeire, valamint a járványkórházban dolgozó gondnoknak és családjának életére.

A meglévő forrásokra, illetve adatokra az Országos Széchenyi Könyvtárban, a Békés megyei Levéltárban, a Békés megyei Könyvtárban, az endrődi katolikus plébánián, valamint a helyi önkormányzatnál folytatott kutatások során bukkantam. Mivel a témára vonatkozóan nem találtam elegendő írott forrást, így munkám alapjául elsősorban az Endrődön élő idős emberek visszaemlékezései szolgálnak.

Az időközben felmerült problémák, kérdések – ezek között is a legfontosabbak:

- Miért volt egyáltalán szükség Endrődön járványkórház felállítására?
- Milyen esetekben hoztak ide betegeket?
- Kik voltak valójában a járványkórház betegei?
- Miért vállalkozott a kórház gondnoki állására egy négy családos asszony?
- Hogyan befolyásolták a család életét a járványüggyel kapcsolatos megszorítások (mint például a vesztégár)? – izgalmassá tették kutatómunkámat.

TÁRGYALÁS

A/ HAZÁNK EGÉSZSÉGÜGYI HELYZETE A XVIII-XX. SZÁZADBAN

Mindenekelőtt fontosnak tartom hazánk, egészségügyi helyzetének átfogó bemutatását a XVIII. századtól kezdődően. Az 1700-as években született egészségügyi reformintézkedések elsősorban az osztrák fővárost a Magyarország felől fenyegető pestisjárványok miatt jöttek létre. A hozott intézkedések azonban a gyakorlatban gyakran ellenállásba ütköztek, így megvalósulásuk is sokszor csődöt mondott. (1) A Kancellária a „Nagy Pestis” idején (1738-1740) hiába próbálkozott a járvány megfékezésével, eredmény nem sok helyen mutatkozott. A pestis nagy pusztítását indokolja az a tény is, hogy ekkor kevés orvos működött az országban. (2) Az 1752-ben hozott rendelet előírta, hogy „az összes megye köteles gondoskodni tisztiorvosról, aki lehetőleg a megye központjában lakik, és a szegényeket ingyen gyógyítja”. Ennek ellenére számos megye nem volt hajlandó tisztiorvost alkalmazni. Például 1763-ban Békés megye kijelentette, hogy nincs szüksége tiszti orvosra, hiszen úgysem venné senki őket igénybe. (3) Érdekességként említem meg, hogy a megyének

nemcsak orvosra, hanem még iparosokra sem volt szüksége, ugyanis – egy 1726-os megyei jelentés szerint – a lakosok maguk készítették mindent (csak a vasszerszámokat csináltatták a cigányokkal). (4) 1728-ban a kormány körkérdezt intézett a vármegyékhez, hogy milyen iparosokra lenne szükségük. Békés megye erre azt válaszolta, hogy posztócsinálókön és csizmadiákon kívül másra nem tart igényt. (5) A visszautasítás a megye rossz anyagi helyzetéből adódott. A török fosztogatások okozta elnéptelenedett területeken a XVIII. század folyamán megindult a benépesítés, (Endrődöt 1718-tól kezdték újraterlepitni.) Ekkor egész Békés megye gazdaságára az önellátás volt jellemző.

A megye tulajdonosa Harruckern János György az újratelepült területen élő emberek számára kezdetben kedvezményeket adott. Így nem csoda, hogy ebben az időben a megyének még annyi pénze sem volt, hogy orvosokat és iparosokat tudjon fenntartani. (6)

Az egészségügyi intézkedések eredménytelensége abból is adódott, hogy sokan fordultak orvosok helyett kuruzslókhöz. (7) A bécsi udvarnak tehát határozottabb lépésekre kellett elszánnia magát: 1770-ben kiadták Skollanits Ferenc tisztiorvos által kidolgozott rendeletet („Generale normativum sanitatis”), amely átfogóan szabályozta hazánk egészségügyét. (8) Jelentős gyakorlati eredmény mutatkozott 1799-ben a járványügyi megelőzés területén. Ekkor kezdték meg ugyanis Magyarországon a himlő elleni oltásokat.(9)

A XIX. századi magyar történelem egyik legfontosabb állomása az 1867-es kiegyezés volt. A kiegyezés alkalmával ugyan Magyarországnak le kellett mondania teljes függetlenségéről, azonban bizonyos fejlődési lehetőséget (a közlekedés, hitelélet, iparfejlesztés, közoktatás, közegészségügy terén) mégis megmutatkoztak. (10)

A XIX –XX század folyamán általában véve javulás figyelhető meg a hazai közegészségügyben, amely részben a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. t. cz.-nek köszönhető. Fejlődésnek indultak a különböző eü-i szervek, gyarapodott az orvosok száma, javult a kórházügy, fejlődött az orvostudomány. (11) Az egyre bővülő ismeretek lehetővé tették a halálokok pontosabb, részletesebb feltűntetését, és egyes gyógyíthatatlannak vélt betegségek gyógy módjának felismerését. (12) A kórházak száma 1881 és 1914 között csak nem megkétszereződött hazánkban. (13) Az 1876-os törvény gyakorlati végrehajtása nem érvényesült mindenütt egyformán: számos vidéken hiányoztak a megvalósításhoz szükséges úgy az anyagi, mint a személyi feltételek. (14) A törvény egy nagy „hibája” volt, hogy „az intézkedések szükségességét, a végrehajtásukért felelős szerveket írja elő, nem pedig az intézkedések tartalmát.” Megnehezítette az egészségügyi ellátottság javulását az is, hogy a törvény nem vette kellőképpen figyelembe a községek különböző teherviselési képességét, így több faluban nem volt bebiztosítva az orvosok megélhetése. (15)

Magyarországon a XIX. század utolsó évtizedeiben megfigyelhető volt a lakosság számának gyors ütemű emelkedése, azonban a faluban élők magas aránya a XX. század folyamán is megmaradt (1869-ben a lakosság 86 %-a, 1910-ben 80 %-a élt faluban). (16) A községek sokszor nem tudták megfizetni az orvosokat, ezért kevesen, vagy egyáltalán nem jelentkeztek községi orvosi, vagy körorvosi állásra. (17)

Magánorvosok is csak főleg nagyközségekben, vagy városokban fordultak elő. Így történhetett meg, hogy a Dél-Dunántúlon, a Tiszántúlon, az Alföldön és a peremvidékeken a falvak, puszták ezreibe nem jutott el az egészségügyi civilizáció, és hogy ezeken a területeken a közegészségügyi törvény előírásai csak több évtized elteltével valósultak meg; többé-kevésbé. (18)

Mivel az 1876: XIV. t. cz. nem határozta meg pontosan a közegészségügyi teendőket, ezért Chyzer Kornél kezdeményezésére kiadtak 1908-ban egy másik törvényt (XXXVIII. t. cz.), ami részletesen foglalkozott az 1876-os törvény hiányosságaival, valamint megszüntette azokat a gondokat, amelyek a községek különböző teherviselési képességéből adódtak. (19) Chyzer Kornél nevéhez fűződik az 1898: XXI. törvényben elrendelt Országos Betegápolási Alap létesítése is. Ez annyit jelentett, hogy ezen túl minden szegény beteg ápolási költségét az állam téríti meg, emellett az alapból kórházfejlesztési hiteleket is kaptak a törvényhatóságok. (20)

Most már érthető, mi volt az oka annak, hogy a kórházak száma (1881 és 1914 között) megkétszereződött hazánkban.

B/ A KÖZEGÉSZSÉGÜGY RENDEZÉSÉRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYEK **VÉGREHAJTÁSA ENDRÓDÓN**

Az endrődi járványkórház felépítésére 1882-ben került sor. (21) (Érdemes felfigyelnünk azonban arra, mi lehetett az oka annak, hogy Endrődön néhány év elteltével már végre tudták hajtani a közegészségügyi törvénycikk azon pontjait, amelyek a kórházak felállításáról szóltak.) Az 1876: XIV. t. cz. 56. §-a kimondta, hogy „a köz- és magánkórházak és gyógyintézetek, az illető törvényhatóság meghallgatásával, csak a belügyminiszter engedélyével állíthatók fel.” (22) A XIV. t. cz. egy paragrafusa sem rendelte el konkrétan járványkórházak felállítását, azonban megfigyelhető a kórházak különböző jelleggel való felruházása (így például: köz- és magánkórházak, állami kórházak, gyógyintézetek, törvényhatóságok tulajdonához tartozó kórházak, községi kórházak). (23)

A Járványkórházak csoportosítása is jelleg szerint történik: beszélhetünk törvényhatósági, illetve községi járványkórházakról, de szerepelhetnek járványkórházak „egyes” és „egyéb” címszó mellett is. (24)

Iratok és térképek bizonyítják, hogy az endrődi járványkórház a község tulajdonát képezte, így tehát a jellege szerint a községi kórházak közé sorolható.

Mostmár látjuk, hogy a járványkórház alapítására vonatkozó hivatalos rendelkezés nem hiányzik, de ugyanakkor ez a törvény nem részletezi a járványkórházakkal kapcsolatos teendőket (pl.: kinek hová és miért kellett járványkórházat felállítania, milyen betegségben szenvedőket kellett ide hozni; milyen helyiségeket és hogyan kellett berendezni, stb.) Sem 1876 előtt, sem után, egészen 1907-ig nem találtam olyan törvényt, vagy rendelkezést, ami ezt részletesen kifejtené, így számos kérdés, probléma merült fel, melyekre inkább csak

feltevéseket, mint konkrét magyarázatot tudtam adni. (Ezt részletesebben is kifejtem a későbbiekben.)

1.) Az endrődi járványkórház felállításának előzményei

Így ír Endrőről Fényes Elek 1839-ben megjelent munkájában:

„Endrőd magyar falu az egyesült Körös vize mellett, Szarvashoz keletre, 3 órányira; 658 házzal, 5967 katolikus, 2 egyesült, 83 n. e. (nem egyesült) óhitű, 3 evang. 10 reform. lakosokkal, díszes parochiális és helység házzal, s egy roppant kath. paroch. templommal... Határa 25 ezer néhány száz holdból áll, s termékeny fekete agyagos, s homokkal vegyes földje van...” (25)

Egy valamivel korábban megjelent leírás azt is tartalmazza, hogy Endrőd „szántóföldgyei többnyire jók, réttyei hasonlóképpen, legelője számos gulyabéli marháiknak alkalmas, szántóföldgyeinek némelly része ugyan áradások alá vagyon vetetve, és néhol salétromos, fája, nádgya nem sok, malma tsekély, piatcozása pedig távol lévén másodosztálybéli...” (26)

Endrőd területét többször is sújtotta árvíz a folyószabályozást megelőzően.

Az 1881-es „nagy árvíz” márciustól egészen augusztusig pusztított. Erről így tudósít a História Domus: A víz „elborította a Szőlőket és a Paskum földeket, és már a községbe is betört volna, de a hívek ernyedetlen buzgalma által... gát emeltetett az egyik községi vonalon és így a Község az árvízűl megmentett, mindazon által a vadvizek nagy kárt okoztak ... A közlekedés a tanyák felé megszakadt. Végtére miután az árvíz leapadott ganéjbul és szalmából emeltek gátat az azon volt a közlekedés...” (27)

Hasonló képet kapunk az idősek elbeszélései során:

„Apáink elmondása alapján... lassan – lassan jött a víz, oszt akkor kihajtottak mindenkit már 6 éves kortól kezdve, kivitték a gyerekeket, asszonyokat, volt, aki szakajtóval hordta a földet. Szükségállapot volt, aki bírt mozogni, mindenki ott volt, és csinálták a gátat, mert az árvízveszély egyre komolyabban jött felfele.” (28)

„Csináltak a víz előtt egy kis futó nyúlgátat, hogy a faluba ne menjen be a víz... Mikor aztán elvonult az árvíz, akkor építették belőle a körgátat... A nyúlgát így megsemmisült...” (29)

Az árvízvédelmi munkálatokat az 1876: V. tcz. 35. §, 36 §, 37. §-nak megfelelően végezték el, amelyek kimondták, hogy „a községi lakosok kézi- és szekeres munkára is kötelezhetők”, valamint „Közveszély, tudniillik hófúvás, árvíz, tűz, stb. eseteiben az előljáráóság ... az összes gyalog és szekeres erőt, a veszély elhárítására ... felhasználhatja. (30)

Az árvíz következtében tehát körgát épült a község körül, melynek emeléséhez több területet is kisajátítottak a tanítók földjéből. A földekért kárpótlási összegeket a megye pénztárában helyezték el az illető tanítók javára. (31)

1882-ben véglegesen elkészült a község körüli körgát. (32) Ez az évszám abból a szempontból figyelemre méltó, hogy ugyanebben az évben épült fel a község szélén a

járványkórház. Így a körgát által ez az épület is védelmet élvezett az esetleges árvizekkel szemben.

Az 1881-es nagy árvíz elkerülhetetlen következménye a járványos megbetegedések magas számában mutatkozott meg. Tehát szükség volt járványkórházra, amely a járványos betegek ápolására, de legfőképpen azok elkülönítésére szolgált. (33)

- Endrőd járvány illetve egészségügyi adatai a XVIII. sz –től

Az Endrődön fellépő nagyobb járványok közül először az 1739 februárjától egészen novemberig pusztító „Nagy Pestist” említi a Historia Domus. (34) Annak ellenére, hogy ez a járvány Békés megyében, sőt a szomszéd községben is nagy pusztítást vitt véghez (Gyoma; halottak száma 1739. január 15 – 1739. április 23: 485), Endrődön mindössze 29 volt.

Takács Imre szolgabíró 1738. május 16-án (ekkor jelent meg Gyulán a pestis) levélben szólította fel Békés megye településeit, hogy ügyeljenek a járvány visszaszorítására. (Ezenfelül a Kancellária is rögtön intézkedett a pestis megfékezése érdekében.) Azokon a helyeken, ahol az előírt rendeleteket betartották – mint pl. Endrődön, kevés ember esett áldozatul a járványnak. (35)

(A rendeletek a jegyzetben olvashatók!)

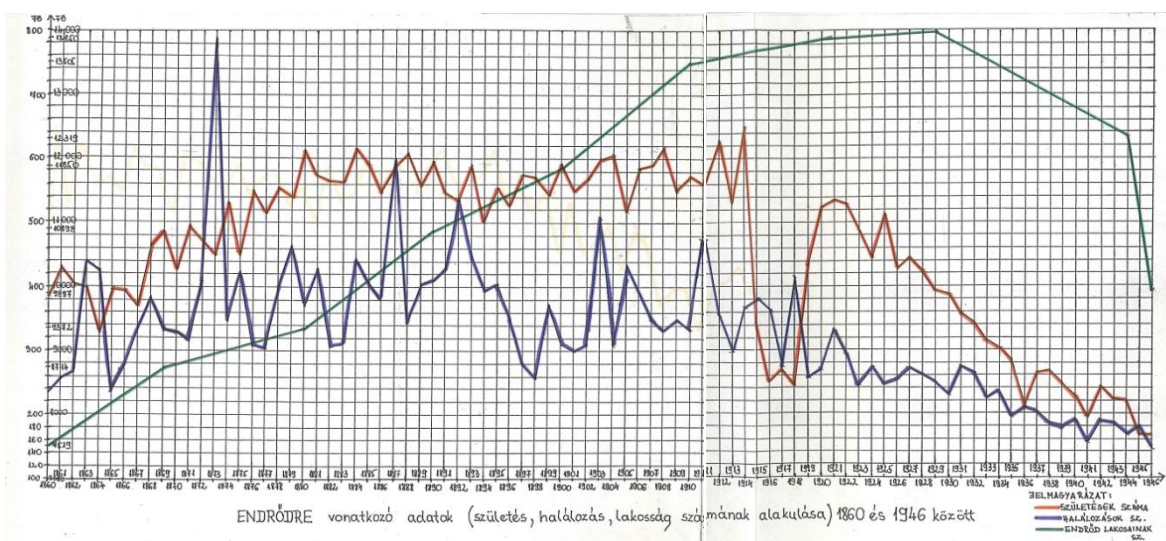
1748-ban Endrőd himlőjárvánnyal bajlódott. (36)

1759-ben a járvány megismétlődött, azonban ebben az évben több ember esett áldozatul, mint az előző alkalommal. (81 halott 91 újszülöttel szemben.) (37)

1831. augusztus 15-től október 3-ig dűlt az első kolerajárvány, ami legjobban augusztus 21 és szeptember 8 között követelt áldozatokat: ez időszakban a napi halálozások legkisebb száma 8 volt, a legnagyobb pedig elérte a 14-et. (38)

1855-ben ismét kolerajárvány pusztított a faluban: ebben az évben 775-en haltak meg. (39)

Készítettem egy diagramot, ami megmutatja az endrődi lakosság számának, valamint a születések és halálozások számának alakulását 1860 és 1946 között.

A halálozások magas száma először az 1863–64-es években figyelhető meg. Az országban válság bontakozott ki, amely 1850-től folyamatosan érezte hatását a mezőgazdaságban. (40) A sorozatos aszályok csak súlyosbítottak ezen a helyzeten, ezek közül is a legsúlyosabb csapást az 1863 – 64-es aszály mérte Magyarországra. (41) Ugyan az aszály idejét a skorbut, a kolera és a vörheny több halálos áldozatot is követelt az Alföld lakosságától (42), de a halálozás valódi okát inkább a rossz élelmezés jelenthette.

Erre a feltételezésre a helyi Plébániai Hivatal Levéltárában lévő Halotti Anyakönyvek bejegyzéseiből levont következtetésekből jutottam. Ugyanis az adatok szerint 1863-64-ben egy betegség sem pusztított járványszerűen.

A diagramból is kiderül, hogy Endrődön a legtöbb haláleset 1873-ban történt. Ennek oka az, hogy ebben az évben hatalmas epemirigy járvány dühögött, melynek során több mint 600 ember vesztette életét. (43)

1887-ben egyes betegségek –mint a tüdőlob, hörghurut, himlő, kanyaró – a gyerekek közül sokat ragadott el. (44) Ugyancsak nagy gyermekhalandóságra utal az 1892-es és az 1903-as év statisztikája. Itt a legtöbb halált a tüdőlob, a bélhurut, valamint a tüdővész okozta. (45)

1911-ben 356 gyerek halt meg összesen, ebből járványos betegség volt a halál oka 46 esetben. Fontos kiemelnünk még a gyulladások okozta elhalálozást, ezeknek száma 115 volt ebben az esztendőben. (46)

1918-ban kiugrik a betegségek közül a tüdőgyulladás és más egyéb gyulladás. (Az ebben meghalt gyerekek száma: 87.) (47) Ezután Endrőd évenkénti halálozási száma csökkenő tendenciát mutat.

1921-ben „már csak” 19 gyerek halt meg járványos betegségben, ez az előző évekhez képest jelentős javulást jelentett. (48) Az első világháború következménye egyrészt a születések számának hirtelen megcsappanásában látszott (1914-ben 652 gyermek született, 1915-ben csak 339), (49) másrészt új járványok elterjedésének nyújtott teret: például a déli harcterről hólyagos himlőt hurcoltak be a katonák (50) (1897 óta nem mutatkozott a vármegye területén ez a betegség) (51), és a spanyol nátha is egyre szélesebb körben kezdett el terjedni. (52)

Hatalmas áldozatokat követelő járványok azonban már sem a háború idején, sem utána nem pusztítottak. A fertőző betegségek száma is folyamatosan csökkent. Az 1920-as évektől kezdődően véglegesen lezárult a nagy himlőjárványok kora Magyarországon, melyet az 1887-ben kötelezővé tett kétszeri himlő elleni oltások hosszú kimenetelű eredményeként is felfoghatunk. (53)

A fertőző betegségek csökkenése trachoma megbetegedések kevés számában is megnyilvánult. Ezt a helyzetet Endrőd gyorsan ki is használta: 1931-ben vagyunk a gazdasági világválság kellős közepén. (54) A község állandó anyagi gondokkal küzd, ezért ahol csak lehet takarékoskodni próbál. 1931-ben Endrődön kevés a trachomás beteg.

Ezeknek kezelését eddig Dr. Cseh József magánorvos látta el, aki e tárgyban a községgel szerződési viszonyban állt. Mivel azt a kevés trachomás beteget a két állandó községi fizetést élvező közösségi orvos is meg tudja vizsgálni így a község úgy próbál javítani költségvetésén, hogy a magánorvossal a szerződést felbontja, s a feladatot a két községi orvos hatáskörébe helyezi át, a magánorvos fizetésével is csökkentve a község kiadásait. (55) (A

trachomások száma ezek után folyamatosan csökkent: 1954-ben 24 volt a számuk (56), 1958-ban pedig 13 (57.)

A fertőző betegségek nagyarányú csökkenését Endrőd vezetősége úgy érte el, hogy végrehajtotta a csecsemők, a gyermekek, sőt a felnőttek számára is kötelezővé tett védőoltásokat. (58)

Végső eredményként 1966-ban az összes fertőző betegségek száma Endrődön mindössze 15 volt (59)

2.) Az 1908. évi törvények érvényesülése Endrőd egészségügyében

A járványkórház működéséről, betegei számáról – felállítása után – hosszú ideig nincs tudomásunk. Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy a közegészségügyre vonatkozó statisztikai adatgyűjtés szükségességét csak később, az 1987. évi XXXV. t. cz. 3. §-a mondja ki. (60)

Az endrődi egészségügyre, pontosabban az orvosokra vonatkozólag, fontos adatokat őriz az 1896. évi képviselőtestületi jegyzőkönyv tisztújításról szóló bejegyzése.

Dr. Bartha Gusztáv lemondása folytán megüresedett egyik községi orvosi állás betöltésére többen is pályáztak, közülük Dr. Antalik Károly budapesti lakost, egyetemes orvos tudort közfelkiáltás útján egyhangúlag meg is választottak. (61) Dr. Antalik Károly még ebbe az évben lemondott állásáról, helyébe Dr. Kovács Pétert választották, aki a hivatalos esküt a képviselőtestület színe előtt nyomban le is tette. (62) Törvény mondta ki, hogy „orvosi gyakorlatra csak annak van joga, aki az ország területén fennálló tudományos egyetemek által kiállított orvosi oklevéllel van ellátva. (63)

Az 1876. évi törvény módosításaként lépett életbe – 1908-ban – a következő határozat: „Minden városnak, minden vármegyei székhelyül szolgáló községnek, továbbá minden községnek, a melynek legalább 5000 lakosa van, városi, illetőleg községi orvost kell alkalmaznia,” (64) kinek a legfontosabb teendői a következők:

- gyógykezeli a község lakosait,
- halottvizsgálatot teljesít,
- vezeti a járványkórházat,
- felügyel a gyógyszertárakra. (65)

1896-ig Endrődön egy gyógyszertár működött, ebben az évben Dr. Matolcsy Miklós budapesti és Gyáspis Jenő békési lakos, okleveles gyógyszerészek Endrődön második gyógyszertár felállítási jogának adományozását kérték. A kérdést szavazás útján döntötte el a községi közegészségügyi bizottság, kimondták, hogy Endrőd községben lehetőség van második gyógyszertár felállítására. (66) 1935-ben már három gyógyszertár is működik a faluban. (67)

Melléklet a 320/1935. Jelentéshez.

K i m u t a t a s :

a gyomai járás területén működő gyógyszerüzletekről és személyzetükről:

Gyoma község:gyógyszertárai:

1. "Isteni Gondviselés". Tulajdonos: Máday Aladár szül.: 1883, Gyomán, r. k.
Kossuth Lajos u. 7. sz. nős, okl. gyógyszerész. Okl. kelte: 1906. Budapest.
Reáljogi gyogytar. Gyógyszertár vezető, 1907 óta.
Alkalmazott: Hekele László sz. Sárbogárdon 1902
r. k. gyógyszerész, jelölt. Végbiz. sz.:
4754/1923. Alkalmazásban 1928. jan.
15 óta.
2. "Angyal". Horthy M. ut, 19. Tul. Máczy örökösök. Használó: özv. Máczy
Személyjogi. Ákosné. Bérlő: beéri Balogh Gyula, sz. 1895.
Pápán, r. k. nős, okl. gyógyszerész. Okl. kelte:
1925. Budapest. Gyógyszertár vezető 1925 óta.
Alkalmazott nincs.

Endrőd községben:

1. "Mégváltó" gyógyszerüzlet. Tul.: Alapi Andor sz. 1883. Törökbecsén, nős, okl.
Személyjogi. Andrassy u. 10. sz. gyógyszerész. Okl. kelte: 1908 Buda-
pest. Gyógyszertár vezető 1911 óta.
Alkalmazott: Zaka Mária/nejje/szül.: Nagybecs-
kerekén, 1883. r. k. okl. gyógyszerész. Okl. 1910
Budapest. Gyógyszerészségéd 1911 óta.
2. "Pádai szent. Antal" Tul. 1935. febr. 10 óta Schmoll Jenő, szül.: 1902
Személyjogi. Kossuth Balassagyarmaton r. k. nőtlen okl. gyógyszerész.
Lajos u. 13. sz. Okl. kelte: 1924. Budapest. Gyógyszertár vezető
1920 óta.
Alkalmazott: Kovács László sz. 1906. Endrőd.
Okl. kelte: 1933. Szeged. Gyógyszerészségéd 1904
óta.
3. dr. szentjóni Bartha János, orvos kézigyógyszertára Kondorostanyán.
Alispáni engedély 1934-ben.

A tüdőbaj és a gyermekhalandóság magas százalékaránya jellemző Magyarország közegészségügyére. (68)

Ennek forrása, hogy a szegény sorsú emberek nem tudták megfizetni a gyógyítás költségeit, így legtöbb esetben kénytelenek voltak nélkülözni azt. Emellett fontos szerepet játszott a falvakban az évszázados hagyományokkal rendelkező népi gyógyítás, a kuruzslás is. (69)

Az 1876-os törvény hiába írta elő a kuruzslás kiirtására irányuló intézkedések szükségességét, a falvak lakói ennek ellenére sokszor fordultak gyógyító asszonyokhoz. Sokkal jobban megbíztak bennük, mint az orvosokban:

„Egy ember elment Gyulára, nem tudták meggyógyítani. Aztán 3 napig feküdt a gyógyító asszonynál, Verona néinek hívták az asszonyt, az meggyógyította. Csinált zsírokat: kővirágból, tojásból, megfogta még a verebet is, megfőzte, és a kisbabáknak, akik betegek voltak, odaadta. Azokat is meggyógyította, úgyhogy mindenki nagyon-nagyon megfizetett Veron néinek. De a doktorok ellenezték, mert sokszor többet tudott, mit az orvosok.” (70)

Ugyancsak gyógyító asszony volt Endrődön Vaszkó Kata néni is, aki rengeteg füvet összegyűjtött, úgy gyógyított. (71) Az emberek szívesebben fizettek, ha a gyógyítás eredménnyel is járt. Ha az orvos nem képes csodákra, majd csodát tesz a gyógyító asszony! – gondolták, s egyre többen fordultak hozzájuk segítségért.

A törvény és a vármegye azon intézkedése, hogy a szegény gyermekek gyógykezeléseinek költségei a községi szegény alapokat terheljék, azt a célt szolgálta, hogy a szülők vegyék igénybe az orvosi gyógykezelést. (72)

Táblázatokat készítettem Endrőd gyermekhalandóságára vonatkozóan (1901–1910 között). Ezekből kiderül, hogy annak ellenére, hogy nőtt azoknak a száma, akik orvosi kezelésben részesültek, a gyermekhalandóság még mindig nem mutatott a faluban csökkenő tendenciát. (73)

Év	Született		Meghalt		Ebből gyermekhalálozás	
		Átlag		Átlag		Átlag
1901	548		302		199	
1902	568		310		197	
1903	599		507		371	
1904	605		308		190	
1905	519		437		281	
1906	581		391		224	
1907	586		351		230	
1908	619		336		239	
1909	548		352		225	
1910	574		575		337	

1. számú táblázat: Endrőd gyermekhalandósági adatai 1901-1910 között

1909-1910 évek átlagában	
Halálozások hét éven alul	204
Halálozások hét éven felül	156
A halottak közül orvosi kezelésben részesült	309
nem részesült	51
A halál okát orvos állapította meg	360
nem orvos állapította meg	-

2. számú táblázat: Endrődre vonatkozó adatok 1909-1910 között (átlag)

A közegészségügyi ellátás az egész vármegyét tekintve fejlődni látszik, ha az orvosi segítségben részesültek százalékarányát nézzük 1901 – 03 között: az ez időszakban Békés vármegyébe meghaltak 88 %-a kapott orvosi segítséget, ezzel szemben Árva megyében csak 12 %. (74)

3.) Az 1907. évi Békés vármegye törvényhatósági bizottságának SZABÁLYRENDELETE a heveny és ragadós bajok és a gümőkör elleni védekezésről.

Igaz, az endrődi járványkórházat már 1882-ben felállították, azonban csak 1907-ben bukkantam erre vonatkozó – a járványkórházat és funkcióját részletesen elemző – szabályrendeletre, ami a „Békés Vármegye Hivatalos Lapja”-ban jelent meg. (75)

A szabályrendelet elsőként a heveny és ragadós bajban történt megbetegedések bejelentési kötelezettségét tárgyalja, valamint konkrétan megnevezi a bejelentésre kötelezett betegségek nevét. (76)

A heveny és ragadós bajjal fertőzött házakat tilalmazó jellel kellett ellátni. A rendeletben előírtakat a lakosok ismerték, és úgy tűnik, be is tartották. Állításomat szóbeli forrással tudom alátámasztani. Urbán Margit néni (75 éves) mesélte, hogy „betegség esetén sokan voltak, akik nem hívtak orvost, mert nem volt pénzük. Mikor a testvére egyszer nagyon beteg lett, akkor az édesanyja kénytelen volt eladni az egyetlen tyúkját, hogy ki tudja hívni az orvost, és hogy kiválthassa az orvosságot. A kislány hasihagymában szenvedett, és nem is bírta sokáig. A házfalon kívül volt a vöröskereszt, s aki ennek ellenére mégis bement a „beteges” házba, azt meg is büntethették. (77)

Minden heveny és ragadós betegségben szenvedő beteget szigorúan el kellett különíteni az egészségesektől. Ezért volt szükség járványkórházakra. A roncsoló toroklobban, vörhenyben, hólyagos himlőben, kiütéses hagymában, choleraiban, pestisben szenvedő betegek kellett ide szállítani, esetleg hatósági közbenjárás igénybevétele mellett is. (78)

a) Járványkórház felállítása Endrődön

Az 1876: XIV. t. cz. IX. fejezetében leírtak alapján nem kapunk konkrét képet a járványkórházakról. Azt viszont tény, hogy az endrődi járványkórház a község tulajdonában volt. (Ezt bizonyítja egy – az 1932. évről szóló – járványkórházi kimutatás, melyben „A járvány-kórház fenntartójának megnevezése” címszó mellett Endrőd község szerepel. (79)

De van egy nagy probléma: Endrőd előljárósága a járványkórházat 1882-ben építette, azonban kutatásaim során erre vonatkozó rendelettel legkorábban 1907-ben találkoztam. A dolog érdekessége, hogy az 1907-ben kiadott rendelet járványkórházakat érintő paragrafusaihoz hasonlóan épült és működött az endrődi járványkórház. A rendelet ugyanis kimondta, hogy minden község köteles járványkórházat felállítani és fenntartani, és azt a község szélén megépíteni. (80)

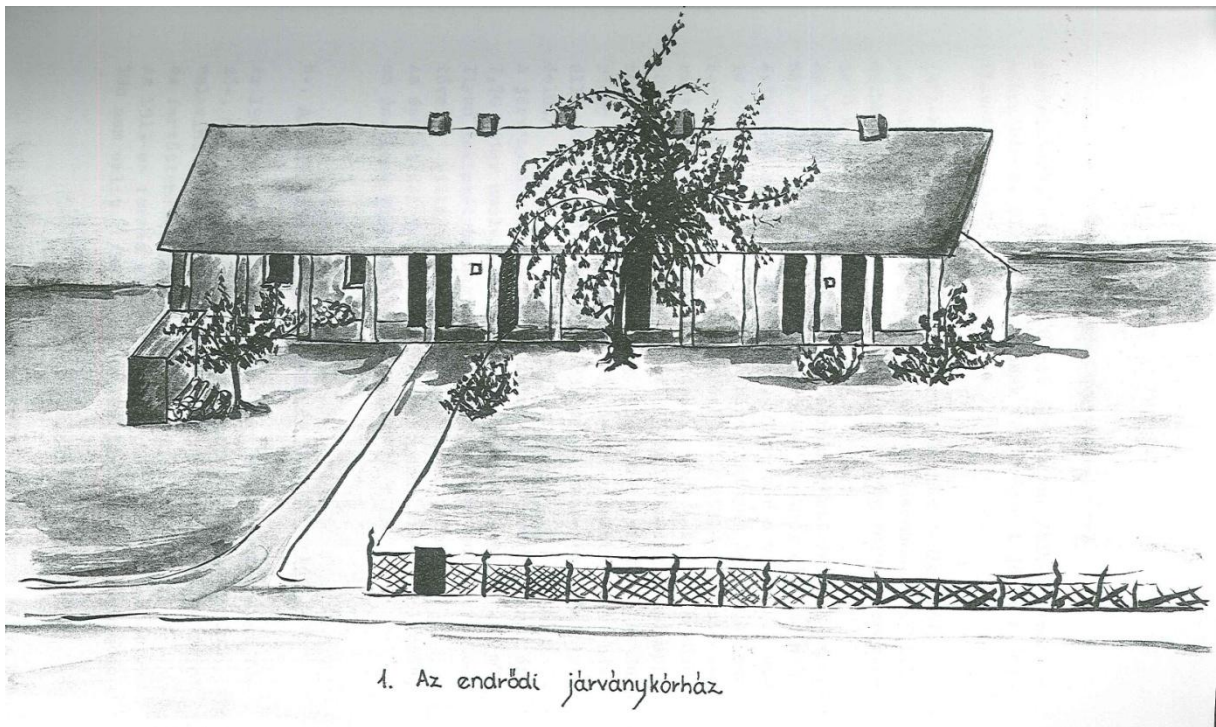
Az Endrődi járványkórház valóban a falu szélére épült. (Jegyzetekben lévő térkép!) (81) Az viszont lehetetlen, hogy nincs se törvény, se rendelet, és mégis minden „előírás” szerint történjen, ezért a járványkórház felállítását megelőzően mindenképpen lenni kellett valamilyen rendeletnek, ami ezt az ügyet tárgyalta. (Mivel bizonyítékom nincs, elgondolásom csak feltevésként jöhet számításba!)

1911-ben így tudósítanak a járványkórház épületéről: „A falu szélén, a Nagy Lajos utczával szemben arczéllal délnek szabad téren, téglá alapon vályog falú, cseréptetejű kettős épület.” (82)

Az 1770-es évek végén még elsősorban vertfalú (tehát sárból épített) házak voltak Endrődön, ezeknél eleinte nem építettek alapot, csak később, mikor már a vályoggal való építkezés jött divatba. A házak tetejét leginkább nád borította, azonban a járványkórház az 1911-es forrás szerint cserép tetejű volt. (Érdekes, hogy a falusiak közül többen zsindelyesnek emlegették!) Ami biztos, semmiképpen nem nádas volt, pedig még 1934-ben is ezek voltak Endrődön a legelterjedtebbek. (1934-ben a faluban 3118 ház állt. Ebből 1187 cserép-, 1231 nád-, zsupp- és zsindelyfedelű.) (83)

A járványkórház méretét tekintve 33,70 méter hosszú és 7,70 méter széles. Az alapterülete tehát csaknem 260 m². Ilyen tekintélyes nagyságú épület – ráadásul cseréptetővel – ritka volt a faluban, ebben az időben.

Az épület dél felőli részén egy hosszú „szabad folyosó”, az ún. gang figyelhető meg. (84)

b) A járványkórház helyiségei és tisztántartásuk

Az 1907-es rendelet kimondta, hogy a járványkórházat főző-, mosókonyhával, fürdőhelyiséggel kell felszerelni, valamint mindenképpen be kell szerezni betegszállító ágyat és fertőtlenítőgépet. (85)

Az 1911-es forrás azonban mosókonyhát és fürdőszobát külön nem említ. (86) Az utolsó járványkórházi gondozó – ő még a mai napig az épületben él – elmondása alapján a konyha mellett volt a fürdőszoba és egyben a mosókonyha. Ezek szerint a konyha felőli

betegszobát alakították ki erre a célra. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy mikor a járványkórház elsődleges funkciója a tifuszos betegek elkülönítése volt, már csak 2 betegszoba működött: egy 6 és egy 2 ágyas. (87) Az újonnan kialakított mosókonyha (ugyanakkor fürdőszoba) sarkában nagy katlan állt. Nagy üstben melegedett a víz. Sőt még fürdőkádak is voltak ott (bádog). Az egyik magasabb, a másik alacsonyabb, hogy a kisebb gyerekek is könnyedén be tudjonak lépni. Ide hozták a tetveseket, ami sűrűn a cigányok között terjedt el. Miután az egészségrendőr levágta a hajukat, itt kellett megfürödniük. (88)

A gangról egy keresztfolyosó nyílt, abból 4 szoba (jobbra kettő, balra kettő.) A többi helyiségbe a gangról nyíltak az ajtók, kivéve a boncoló szobát, melybe az épület keleti végén volt a bejárat.

A járványkórház helyiségei 1911-es adatok alapján:

1. Betegszoba. A keresztfolyosóról balra nyílik.
Benne: 1 ajtó, 2 ablak, 1 kályha
2. Betegszoba: A keresztfolyosóról balra nyílik.
Benne 1 ajtó, 2 ablak, 1 kályha
3. Iroda: A keresztfolyosóról jobbra nyílik.
Benne: 1 ajtó, 2 ablak, 1 kályha
4. Betegszoba. A keresztfolyosóról jobbra nyílik.
Benne: 1 ajtó, 2 ablak, 1 kályha
5. Konyha. A gangról nyílik.
Benne 1 ajtó, 1 takaréktűzhely
6. Szoba. (A gondozóé.) A gangról nyílik.
Benne: 1 ajtó, 2 ablak, 1 boglyakemence
7. Kamra. A gangról nyílik
Benne: 1 ajtó
8. Halottas szoba. A gangról nyílik
Benne: 1 ajtó, 1 ablak
9. Boncoló szoba. Kelet felől nyílik.
Benne: 1 ajtó, 1 ablak (89)

Az épület végén hármass udvari WC állt: egy volt a betegeknek, egy volt a gondozónak, egy meg tartalékban az orvosoknak. (90)

A kórházban három betegszoba volt. Minden szobában négy-négy ágy volt. (91)

Az 1932. évi kimutatásban a járványkórház felszerelt ágyainak száma mellett már 15 volt feltüntetve. (92) Ennek oka a következő: Rendelet mondta ki, hogy minden 1000 lakos után egy-egy ágyat köteles a község felszerelni. (93) Statisztikai adatok szerint Endrőd lakosságának száma 1930-ban 13850 volt, tehát az ágyak száma a szabályosat 1-el még meg is haladta, ami nem jelentett igazán „szabálysértést”. (94)

A betegszobák falait mindig tiszta fehérre kellett meszolni. Minden szobában ágyak voltak (4-4, később 5-5 db.) Minden ágy mellett kis fehér fiókos asztal – lent cipőtartóval ellátva – és egy karszék állt, valamint egy-egy mosdó, rajta lavór, meg egy törölköző. Reggelente lavórban mosakodtak a betegek. Drótruganyal ellátott fehér vaságyak voltak. Az ágyakra trózsákat kellett tenni: Nem szalma volt benne, hanem szivacs. Így írták elő. A párnában sem toll volt, hanem abban is szivacs, de azért puha volt. A betegek fehér szőrpokróccal takaróztak. Az ágyneműt az irodában tárolták, egy fehér szekrényben. Abban voltak a lepedők, a lapos tényárok, kanalak, villák, poharak, de ingeket is tároltak itt. Volt még ebben a szobában egy kis szekrényke is, abban zárták el a gyógyszereket, Az irodában intézték az orvosok a fontosabb papírmunkákat (betegfelvétel, halálozás, boncolás, stb. esetén).

A gondozó lakása 1 szobából állt, de ide sorolhatjuk a konyhát és a kamrát is, hiszen ezekbe a helyiségekbe más – kivétel az orvos – nem tehetette be a lábát.

A halottas szoba arra szolgált, ha valaki felakasztotta magát, vagy valamilyen okból vízbefűlt, vagy járványos betegségben meghalt, azt a boncolást megelőzően ide tették. (95)

A hullavizsgálatokat a boncoló szobában végezték. Törvény írta elő, hogy milyen esetekben kell ilyen típusú vizsgálatokat végezni. (96)

Ide hozták az 1935. évi endrődi csendőrsortűz áldozatait is. (97)

A boncolásnál mindig jelen volt egy főorvos (Gyuláról), valamint a községi orvos. Valakinek pedig jegyeznie kellett a történeteket, úgyhogy egy gépiró is, akit a községházáról hívtak. (Nehezen vállalták ugyan, mert sokszor rosszul lettek.) (98)

Rendelet írta elő azt is, hogy a fertőzött helyiségekben fertőtlenítési eljárás eszközölendő. Ez elsősorban az egészségügyi rendőrök feladata volt, és hogy a végrehajtás szabályosan történt-e a községi orvosoknak kellett ellenőrizniük. (99)

A betegszobában deszkapadló volt. (100) Nem volt befestve, hanem klórmésszel kellett naponta egyszer – szükség esetén többször – felmosni. Hogy a fertőzés lehetőségét azzal is csökkentésék, az ablakokra nem lehetett függönyt tenni, sőt a kisasztalokra se terítőt.

Klórmésszel, valamint lúggal fertőtlenítettek. Az ágyakat is beszórták porral, úgy tették rá a matracot, majd azt is beszórták, aztán rátették a tiszta lepedőt, párnát, pokrócot, tiszta huzattal.

Sűrűn kellett mosni az ágyneműket, ruhákat is. Ez a gondozó és az egészségrendőr feladata volt. Itt is klórmészert használtak a fertőtlenítésre. (10)

c) Az orvosok és az egészségrendőr funkciója

A járványkórház vezetése a községi orvosok hatáskörébe volt. (102)

Endröd orvosai a következők voltak: Dr. Bartha Gusztáv, Dr. Antalik Károly (103), Dr. Kovács Péter (104), Dr. Weisz Aladár, Dr. Cseh József, Dr. Kolbusz András.

A járványkórház kapcsán a legtöbbet Kovács doktor, Weisz doktor és Cseh doktor nevét emlegették a falusiak. Váltásban jártak vizitálni: egyik héten az egyik jött minden reggel, másik héten a másik. 8 órakor kezdődött a vizit. Ilyenkor a betegeket vizsgálták meg, gyógyszert írtak föl. A gyógyszert az egészségrendőrnek kellett kiváltania, ugyanis a gondozó nem mehetett a faluba, nehogy kivigye a járványt. Havonta egyszer egy valamivel nagyobb vizitet tartottak, ekkor több orvos is jött: Kovács doktort, Weisz doktor, Cseh doktor (később már Uhrin doktor is). Megnézték a betegeket, akit lehetett elengedtek, de felügyeltek arra is, hogy megtörtént-e a szabályos fertőtlenítés.

Évente kétszer volt nagyvizit (tavasszal és ősszel). Ilyenkor jött orvos Gyuláról, Gyomáráról, és jöttek a községi orvosok is. Feladatuk ellenőrizni, hogy minden előírás szerint történik-e; megnézni, hogy rendben van-e a ház környéke, és hogy tiszta-e. (105)

Az orvos legnagyobb segítsége az egészségrendőr volt. Neki kellett ellátni a fertőtlenítési munkálatokat, de emellett ott segédkezett, ahol tudott. Boncolásnál például ő hozta a vizet. (106) a járványkórház előtt álló gémeskútról (107) (Ivóvizet ártézi kútról kellett hordani!) Segített az orvosoknak, ha beteget ment vizsgálni, vagy ha a tetveseket ment megnézni a cigánytelepre.

Ő hozta ki a felírt gyógyszereket. Ha hullát találtak, őt kellett hívni. (108) Mindenből látjuk, hogy az egészségrendőrök működése valóban feltétlenül szükséges volt egy község egészségügyi életében.

Törvénybe foglalták, hogy egy község hány egészségrendőrt köteles foglalkoztatni. Eszerint minden 10 – 15000 lakosú községben 4 egészségrendőrnek kellett lennie. (109) Endrödon érdekes módon ez sosem volt így, valószínű a költségvetés szűkössége miatt. Endröd általában egy egészségrendőrt alkalmazott, azonban a későbbiekben már egyet sem. Ezt bizonyítja az az adat, miszerint 1954-ben 2 év óta nincs a községnek egészségrendőre. A gondok a fertőtlenítés területén jelentkeztek: nincs aki elvégezze a tetvek fertőtlenítését a cigányvárosban. (110)

d) A járványkórház „betegei”

A járványos (bejelentésre kötelezett) betegek elkülönítésére két módon nyílt lehetőség.

1. A megfertőzött házakat vesztegzár alá vették, és tilalmazó jellel látták el (fehér alapon vörös kereszt). Az ilyen házakba idegenek nem léphettek be. (111)

2. A járványos betegeket – ahol a község állítatott fel – járványkórházba szállították. Innen csak orvosi engedéllyel távozhattak el. (112)

Mivel a járványos betegségben szenvedőket mindenképpen el kellett különíteni az egészségesektől, a gyógykezelő orvos döntötte el, hogy adott esetben melyik módszert alkalmazza. Aki annyira szegény sorban élt, hogy még lakása sem volt, azt mindenképpen a járványkórházban kellett elhelyezni. (113)

Igaz 1906-ban a vármegyei közkórházban létesítettek fertőző osztályt (114), azonban a fertőző betegek vasúton való szállítása túl körülményes volt, és nem volt olcsó, úgy hogy nem

nagyon küldtek oda betegeket. (115) Az első világháborút megelőző időben az endródi járványkórházba főleg tífuszos betegek elkülönítésére és gondozására szolgált. (116). Mivel a járványos megbetegedések az 1900-as évektől folyamatosan enyhültek, előfordult, hogy a járványkórházba nem vittek fertőző beteget. Ez lehet a magyarázata annak, hogy 1911-ben az endródi járványkórház „szegény, elaggott emberek menhelye”-ként volt feltüntetve. (117) Mivel az első világháborúban újból járványok kezdtek terjedni, a járványkórházat ismét elkülönítésre használták. Ezekben az időkben főleg spanyol-náthások lakták. Később itt ápolták a trachomás betegeket. Mikor járványok tényleg már csak elvétve fordultak elő, nem volt szükség járványkórházra. (118) (Az 1932. évről szóló járványkórházi kimutatás szerint a járványkórháznak nem volt egyetlen betege sem.) (119)

Ezek után az épület kórbonctani vizsgálatok esetén volt csak használatos. (120) Az 1970-es évektől pedig már ez a funkciója is megszűnt, ugyanis Endrődön végre felépült a ravatalozó. (121) Azóta az épület szociális bérlakásként működik.

e) Az endródi járványkórház gondozói

Járványkórház gondnokként „csak tisztességes előéletű egyének alkalmazhatók, akiket kötelességeikre, a betegekkel való jó, helyes bánásmódra a községi orvosok kötelesek kioktatni.” (122)

Hogy az endródi járványkórház első gondozója ki volt, arra nem találtam választ. Az első forrásra 1917-ben bukkantam, amikor egy bizonyos Gácsi Imréné, Katona Veron járványkórházi ápoló 800 korona évi fizetés megállapítását kérte a közgyűléstől. (123)

Ez a Katona Veron néni azelőtt az Öregszőlőben lakott, és mivel eléggé idős volt már, 1924-ben nyugdíjba ment, s helyébe barátnőjét ajánlotta, úgyhogy még abban az évben meg is történt a csere. A járványkórház új gondozója Hanyecz Györgyné, szül. Szakálos Franciska lett. (124)

C/ A HANYECZ CSALÁD

1.) A Hanyecz név előfordulása

Endrődön 1733-ban kezdtek el anyakönyvet vezetni. Ekkor már találkozhatunk a Hanyecz névvel. (125)

Mikor 1718-ban újra felépült a falu, Harruckern földesúr Endrődre katolikus szlovákokat telepített. (12)

Feltehető, hogy a Hanyecz név ily módon került ide, és terjedt el a faluban.

A Historia Domusban olvasható első három év feljegyzéseiben több olyan név is előfordul, amelyek mai is gyakran használatosak Endrődön.

(A részletes felsorolás a jegyzetekben olvasható!) (127)

2.) Endrőd földművelő társadalma

A Hanyecz család bemutatásához fontos megismernünk a falu társadalmát:

1.A földtulajdonos

2.A földnélküli

- felesbérő
- harmados
- negyedes
- cseléd
- napszámos
- tanyás

3.Elvándorlók (128)

Endrődön a legjobban az tudott megélni, aki földdel rendelkezett, de „Endrődön a húszas évekre annyira felszaporodott a lakosság, hogy elfogyott a megélhetést adó föld. Akkorra már a falunak a fele tanyán élt, ez vót vagy nyócezer ember a huszonhatezer katesztrális hold földön. Kevés vót a föld. Az úgy fel vót aprózva, hogy az már nem vót elég a megélhetéshö.” (129) „A parasztember ott vót, ahun a földje. Az vót a gazdaságos, hogy ott is lakjon. Mer ott éri a munkát mindenkor. Mindent látott, mindent észrevett. A faluba nem lakhatott, mer az messze vót a földhő: másfél órahossza csak az, hogy megtudja, lehet-e kapálni.” (130) „A legtöbb tanyán lakó embernek azért már öreg korára vót annyi tehetsége (itt: pénze), hogy vegyen egy házat a faluba.” (131)

Nem így a Hanyecz családnak!

3.) A Hanyecz család megélhetési lehetőségei

a) A szülőknél Öregszőlőben

Az önállósodás kezdetén, „mikor külön ment az a gyerek az apjátú, akkor építettek neki tanyát, ha vót vagyon.” (132) Mikor Hanyecz György és Szakálos Franciska 1898-ban házasságot kötöttek (133), a férj szüleihez költöztek Öregszőlőbe. Saját házra ekkor még nem is gondolhattak. Abból éltek, amit a föld nyújtott, valamint napszámból. A család azonban szaporodott. (4 leánygyermek született) 8 ember megélhetését már nem tudta biztosítani a föld, különben is elég rossz minőségű, szikes talaj volt errefelé. Így a 4 gyermekes családnak új lehetőségek után kellett néznie. (134)

b) Cselédszálláson Halmagyon

A Hanyecz család ezután Halmagyra költözött. (Halmagy Endrőtől keletre, kb. 9 km-nyire lévő uradalom).

Itt az apa napszámosként dolgozott, ökrösszekéren. Azzal hordták a gazt, meg a szénát, mikor beszáradt. Munka közben énekeltek is:

„Szénát hordanak a szekerek, szekerek
Én a bakon ülök töveled, töveled.”

Az édesanya is dolgozott, kapálni járt. A legidősebb lány (Franciska) már segíteni is tudott, sőt summásnak is elment. A nagyobb gyerekek feladata volt, hogy vigyázzanak a legkisebbre. Itt cselédházban éltek, ami egy hosszú épület volt. 8-10 család élt itt, s mindnek volt külön-külön egy szobája, konyhája és egy kamrája. Átellenben voltak a sertésólak. 1914-ben azonban kitört az első világháború, és az édesapának be kellett állnia katonának. 6 éven keresztül haza sem jött. (135)

1917-ben fogságba estek az olaszoknál, 3 évig ott voltak. Dolgozniuk kellett; termésköveket hordtak a tenger szélére, kikötőt építettek. Majd csak 1920-ban keveredett haza. A felesége pedig ott maradt a 3 lánnyal, egy ugyanis, a legidősebb véletlen folytán a Körösbe fült. (136)

c) Újra Öregszőlőben

1917-ben meghalt Hanyecz nagymama, így az anya a három lányával visszaköltözött Öregszőlőbe, hogy ne maradjon egyedül a „világtalan” nagyapa. A ház vályogból volt, nádtetővel. Egy szoba volt, egy konyha szabad kéménnyel és egy kinti kamra. Mindenki együtt aludt, négy ágy fért a szobába. A konyhában is volt egy, ott szeretett feküdni az apa.

Mivel a családfő a háborúban volt, minden az édesanya vállára nehezedett. Az ő feladata volt eltartani a 3 lányát és ellátni az apósát. Gyakran ment napszámba. Jósággal bajlódott. Tavasszal vett 3 malacot, azokat nevelte. Egyet aztán, mikor már lehetett levágtak, egyet eladtak, egyet meg karácsonykor vágtak le. Libákat is nevelt, hogy el tudja adni.

A két nagyobb lány – Margit és Anna – summásnak mentek, ezzel is megkönnyítették édesanyjuk dolgát. Aztán 1920-ban hazajött az apa a háborúból, nyomban munkába állt: kapálni járt, parasztnál vállalt 3-4 hold földet. (137)

d) Állás a járványkórháznál

Az édesanya barátnője, Katona Veron néni járványkórházi gondozó volt. Ez az állás jó megélhetést jelentett, hiszen ez egy nyugdíjas állás volt és állandó jövedelmet kapott munkájáért. Emellett még földet is bérelhetett. (138)

Mivel Katona Veron néni már idős volt, férjével kiköltöztek Öregszőlőbe, ott volt házuk. Időközben meghalt a Hanyecz nagyapa, így a jobb megélhetés reményében Szakálos Franciska elvállalta az állást. Ez egy biztos jövedelemforrást jelentett a család számára. Ekkora már Anna lányuk és férjhez ment, már csak egy gyerek maradt, Piroska.

Azonban az előírás szerint a járványkórházi gondozónak nem lehetett gyereke. Így a kislányt állandóan rejtegették. Sokat segített azonban az anyjának a betegek ellátásában. Ő

forralta a vizet, készítette a reggelit. Csak akkor kellett nagyon ügyelni, mikor reggel vizit volt. Ilyekor nem jöhetett ki a házból, hogy nehogy észre vegyék az orvosok. A kislány először 15 éves korában volt summás. Ez két okból volt jó a családnak: egyrészt azért, mert a summásokat messzebbre és hosszabb időre (2-6 hónapra) vitték dolgozni, tehát a gyerek addig sem volt otthon, így nem kellett attól tartani, hogy észreveszik. Másrészt, ha munkájáért pénzt kapott, ezzel is javított a család anyagi helyzetén (139), hiszen a summásként keresett pénz a szülők általában a gyerekre költötték (140), ha pedig élelmiszert kapott munkájáért, az is mindig jól jött.

e) A summás élet

A család legfiatalabb tagja Hanyecz Piroska 1912-ben született. Mikor szülei a járványkórházba költöztek, 12 éves volt. Mivel summásnak a 15 éven felüliek mehetek (141), így 3 évig nem volt más lehetősége a családnak, mint titokban tartani a kislány létezését. Summásnak elsősorban lányok mentek, szállításuk lovaskocsival történt. Különböző növényeket, magvakat (főleg répát) kellett kapálniuk, egyelniük. Mire a nap felkelt, mindenkinek a táblán kellett lennie. (142)

SUMMÁSOK VASÁRNAPI ÖLTÖZETBEN /TISZAUG/
A hátul állók közül balról a legszélső az ekkor 17 éves
Hanyecz Piroska

Munka közben gyakran énekelték:

Nagy táb-la Áld-ja meg az isten aki kapál-ta
Áld-ja meg a benne lévő ura -kat , de még job -ban a
sze -gény summás lyányo -kat.

/143/

Fél óra volt a reggeli, egy óra az ebéd, vacsorához naplemente előtt fél órával mehettek be. Ekkor kezdtek el főzni. Vasárnaponként finomabb ételleket is ettek (balevest vagy gombócot), de legtöbbször betyáros, ganca, sült krumpli, lebbencsleves került a summáslányok tányérjába. (144) Vasárnap esténként sokszor „bálat” csaptak, és vidám dalokat énekelték. A látszat ellenére a summások élete nem volt könnyű. 15-18 évesek reggeltől – estig csak dolgoztak, hosszú ideig távol a családjuktól...

És nem lázadtak, megértették, hogy munkájukra szüksége van a családnak.

Haza csak a szerződésben megadott idő elteltével mehettek (kivétel: Pünkösöd, ezt az ünnepet mindenki otthon töltötte.) Egy volt summás a következő dalra emlékezett:

Feke-te gö -zös-nek csattog a ke - re - ke
Azzal visznek enge - met, engem kis-and - ród - re

/145/

Ilyen volt tehát a summás élet a falusiak elbeszélése szerint.

f) A kubikusok

Miután Hanyecz György (azt édesapa) hazatért a háborúból, csőzsként dolgozott a Bónom zugban, de többször ment kubikra is. (146)

A kubikus német eredetű szó. (147) a kubikusok közmunkát végeztek. Ezt kétféleképpen díjazhatták: idő (napszám) és teljesítmény (kőből) szerint. (148) Elsősorban gátépítésnél és csatornaépítésnél volt rájuk szükség. Egy kubikos taligájuk, egy ásójuk, egy lapátjuk és egy csákányuk volt. Ha túl sokat kellett cipelniük, akkor pedig ott volt a hám. (149)

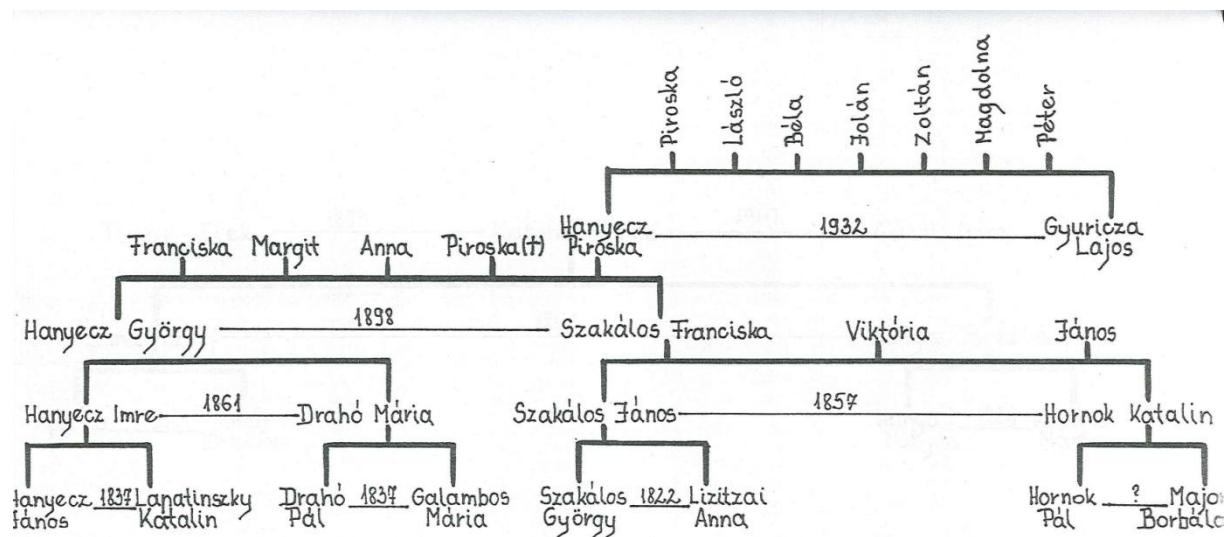
g) Ismét Öregszőlőben

Láttuk, hogy a család meg tudjon élni, mindenkinek dolgoznia kellett:

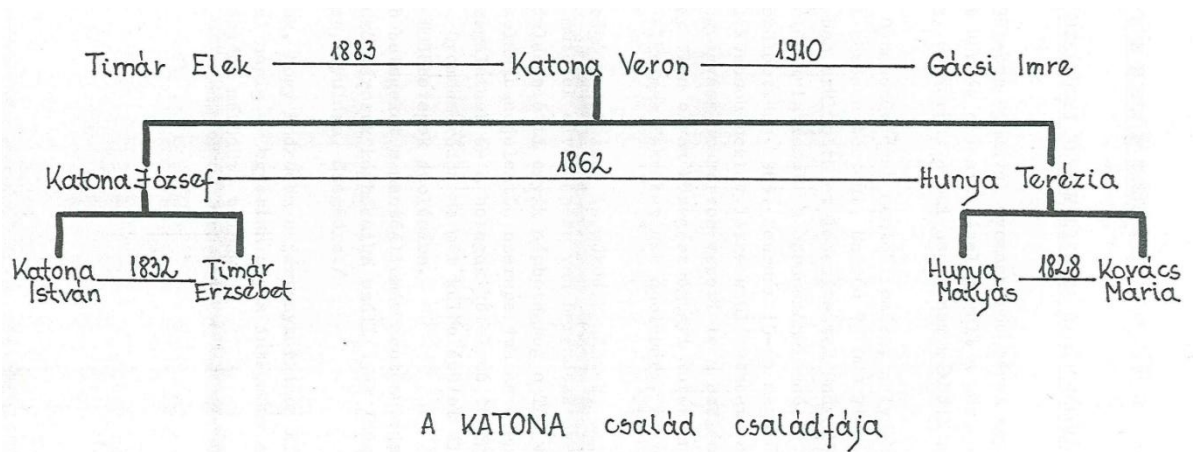
- az anya fizetésért („nyugdíj”-ért) gondozó
- a gyerekek summás
- az apa napszamos, kubikus.

Az állandó, biztos foglalkozást csak a gondozói állás jelentette. Az élelmet elsősorban a háziállatok jelentették. A járványkórház külső udvarán lehetett jószágot nevelni. Volt 2 nagy hízó, meg néhány liba. Miután a legkisebb lány Piroska is férjhez ment 1932-ben, az orvosok azt tanácsolták az idős asszonynak, hogy hívja meg az állásra a lányát maga helyett. Ez így is történt. Piroska a férjével és egy gyermekével a járványkórházba költözött, és ott gondozóként dolgozott. A szülők pedig végleg kiköltöztek az Öregszőlősi házba, ami mindaddig bérbe volt kiadva. (150)

Kutatást végeztem a Hanyecz család és Katona Veron néni családjának leszármazására vonatkozóan, és elkészítettem a két családfát. (151)

A Hanyecz család családfája

BEFEJEZÉS

KÖZEGÉSZSÉGÜGYI INTÉZMÉNYEK MA GYOMAENDRÖDÖN

Endrődöt 1981-ben Gyomával Gyomaendrőd néven egyesítették. (152) A két község egyesítésével javult a közegészségügyi ellátottság, de kórház a mai napig nem működik a városban.

Ma már van Gyomaendrődnek mentőállomása, melynek létesítése Gyomával közösen történt, Endrőd 75 000 Ft-tal társult. (153) 1940-ben szülőotthont létesítettek Endrődön, ettől kezdve javulás mutatkozott a csecsemőhalandóság terén. (154) A 8 ágyas szülőotthon 1965. február 15-én megszűnt, helyette Gyomával közösen hoztak létre szülőotthont, ahol szülész- és nőgyógyász szakorvos vezeti le a szüléseket. (155) Ma ez az egyetlen olyan közegészségügyi intézmény a városban, amely alkalmas fekvőbetegek ápolására, akár hosszabb időre is.

Nem olyan régóta sebészet is működik nálunk, ami elsősorban kisebb műtétek elvégzésére van berendezve.

A felszabadulás előtti egyik népbetegség a TBC volt, melynek felszámolásában jelentős szerepe van az évenkénti tüdőszűrő-vizsgálatnak és a betegek kötelező tüdőgondozásának (156). Gyomaendrődön ma már külön épület áll rendelkezésre a tüdőbetegek ápolására.

A súlyosabb betegeket a mentőállomás mentőautója továbbra is a környező városok kórházaiba szállítják (Mezőtúr, Békéscsabára, Gyulára, Szegedre.)

Tehát látjuk, hogy Endrődön a járványkórházon kívül –mind a mai napig – egyetlen olyan intézmény sem volt, amely kórházként működött volna.

GYURICZA LAJOSNÉ SZÜL. HANYECZ PIROSKA

82 éves

Az endrődi járványkórház utolsó gondozója

JEGYZETEK

1. A magyar egészségügy története

Írta: Dr. Haln Géza

Bp. 1960. 18-19 oldal

Fontosabb egészségügyi reformintézkedések a XVIII. sz. folyamán

- 1709-1713 között dúló pestisjárványok idején a városokban egészségügyi bizottságok alakultak.
- 1738-1739-es pestisjárvány következtében megalakították az országos egészségügyi bizottságot, melynek feladata a járványügyi helyzet egész országra kiterjedő felügyelete.
- 1752. évi rendelet előírta, hogy az összes megye köteles gondoskodni tisztiorvosról, aki lehetőleg a megye központjában lakik és a szegényeket ingyen gyógyítja.
- 1770- évi rendelet kötelezte a megyéket, a szabad királyi városokat, hogy egészségügyi bizottságokat szervezzenek.

Ezeknek feladatai:

- járványügyi intézkedések végrehajtása
- egészségügyi ellátás biztosítása
- a törvényhatóság területén működő összes orvos, sebész, szülésznő, továbbá egészségügyi intézmények, kórházak, gyógyszertárak felügyelete.
- 1786. külön rendelet írta elő, hogy a családfők kötelesek családtagjaik megbetegedése esetén orvost hívatni.

A XVI. századtól kezdődően pestis járvány okozta a legnagyobb pusztításokat.

A túloldalon lévő táblázat a súlyos járványok országos előfordulását mutatja be.

(Forrás: Orvos történelem (Egyetemi jegyzet)

Semmelweis Orvostudományi Egyetem

Általános Orvostudományi Kar

Szerk.: SCHULTHEISZ EMIL

Budapest 1992. 233-236- o.

Súlyos országos járványok a XVI. század közepétől a XIX. századig (Magyarország)

Év	A járványos betegségek megnevezése	Fontosabb események
1554	Pestis	„Köznyomor”; a rendek adóelengedést kérnek a királytól. (Nagyszombat 3200 haláleset)
1562	Pestis	Megjelenik I. Ferdinánd „infektionsordnung”-ja
1571	Pestis	

1603-1604	Pestis	
1621-1622	Pestis	Debrecenben 2000, Lőcsén 1700 halálest. Átterjed Lengyelországba.
1644-1645	Pestis	Főleg a városokban.
1654-1655	Pestis	A városokban
1676-1679	Pestis	
1690-1692	Pestis	I. Lipót pestisrendelete. A ragályt a Belgrádból hazatérő sebesültek hurcolták be. Savoyai Jenő seregében 30000 halálest.
1708-1711	Pestis Fekete himlő	Magyarországon és Erdélyben félmillió halálest. (Érsekújvár felszabadítása meghiúsul, mert Rákóczi 16000 főnyi serege 3000-re csökken a pestis miatt.
1737-1711	Pestis	Csaknem a lakosság fele kivész.
1744	Pestis	Utolsó országos pestis járvány; 310000 halálest.
1831-1823	„Nagy kolera”	Egy hónappal a járvány kitörése után, 1831. augusztus 5-én 333 községből 11987 megbetegedést jelentettek. 4876 halálos kimenetelű volt.
1836	„Kis kolera”	80000 ember betegedett meg.
1848-1849	Kolera	
1854-1856	Kolera	
1872-1873	Kolera	

2. Rudner Nikoletta: Az élet újrakezdésének lehetősége 1700-1750 között Gyomán és Endrődön
Kézirat. Gyomaendrőd Városi könyvtár. 6. oldal

Békés megyében 1738 szeptemberéig egyetlen orvos sem volt, csak egy kirurgus (borbély – sebész). A Kancellária 1738 szeptemberében egy orvost és két kirurgust küldött Gyulára, azonban a Békés megyeiket kijelentették, hogy nincs szükségük rájuk.

A visszautasítás forrása abban rejlett, hogy sokan nem hittek az orvosok módszereiben, inkább imádkozást és különféle gyógymódokat alkalmaztak a gyógyításban.

3. A magyar egészségügy története
Írta: Dr. Hahn Géza
Bp. 1960. 18. oldal
4. Karácsonyi János: Békés vármegye története
Gyula 1896. 447. oldal
5. Hadrovics László – Wellmann Imre:
Parasztmozgalmak a XVIII. százaban
Művelt Nép Kiadó 1951. 15-16 oldal

6. Rudner Nikoletta: Az élet újrakezdésének lehetősége 1700-1750 között Gyomán és Endrődön
Kézirat. Gyomaendrőd Városi könyvtár. 4 oldal

Harruckern János György kedvezményei:

- az úri haszonvételek a jobbágyok használhatták (kocsmáltatás, malomtartás)
- 2 év adómentesség
- vallásszabadság
- bérbeadta a földjeit a jobbágyoknak (jutányosan)
- kamat nélküli kölcsönt adott

7. Magyarország története (10 kötetes) 7/1 kötet
(1890-1918)
Főszerk.: Pach Zsigmond Pál
Akadémiai Kiadó Bp. 1978. 423 oldal

8. A magyar egészségügy története
Írta: Dr. Hahn Géza. 18 oldal

9. A magyar egészségügy története
Írta: Dr. Hahn Géza
Himlő elleni oltások kezdeményezői Magyarországon:
- id. Lenhossék Mihály Esztergom megyei főorvos
 - Hell János Sopron megyei főorvos
 - Rigler Zsigmond Békés megyei főorvos

10. A magyar egészségügy története
Írta: Dr. Hahn Géza. 32. oldal

11. Magyarország története 7/1 kötet 421. oldal

12. Magyarország története 7/1 kötet 422. oldal

13. A magyar egészségügy története
Írta: Dr. Hahn Géza. 64. oldal

Kórházak Magyarországon

1881-ben:

- 3 országos kórház
- 2 országos elmeorvosi intézet
- 27 közkórház
- 123 magánkórház

4 „bujasenyvi kórház”
14 irgalmas rendi kórház
6 fegyintézeti kórház
84 börtön kórház
5 bányakórház
278 kórház (118 191 beteget ápoltak)

1914-ben:

8 állami kórház
6 elmeegógyintézet
1 országos kórház
23 klinika és bábaképző
92 közkórház
210 magánkórház
12 irgalmas rendi kórház
13 fegyintézeti kórház
61 börtönkórház
426 kórház (Az elbocsátott betegek száma: 458 977)

14. Magyarország története 6/2 kötet 1128. oldal

15. A magyar egészségügy története
Írta: Dr. Hahn Géza. 53. oldal

16. A magyar egészségügy története
Írta: Dr. Hahn Géza. 35-36. oldal

17. Magyarország története 6/2 kötet 1129. oldal
„Hiába rendelte el a törvény a körorvosi állások létesítését, 1884-ben az 1248 körorvosi állásból csak 785 volt betöltve...”
(Dr. Hahn Géza: A magyar egészségügy története 54. oldal)

18. A magyar egészségügy története 7/1 kötet 423. oldal

19. A magyar egészségügy története
Írta: Dr. Hahn Géza. 58. oldal

20. A magyar egészségügy története
Írta: Dr. Hahn Géza. 63. oldal

21. Endrődi Híradó
1980. december hó II. évfolyam 3-4. szám. 25. oldal

22. Corpus Juris Hungarici

Magyar Törvénytár 1875/76
(1000-1895)
Milleneumi Emlékkiadás
Szerk.: Dr. Márkus Dezső kir. törvényszéki bíró Bp. 1890.
1876: XIV. t. cz. A közegészségügy rendezéséről. 372. oldal

23. Corpus Juris Hungarici. 372-372. oldal

24. Magyar Statisztikai Évkönyv 1905.
Új folyam
Bp. 1906. 71. oldal

25. Magyar Országnek 'S' A hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota
statisztikai és geographiai tekintetben
Kiadta: Fényes Elek
Negyedik kötet. Pest; TRATTNER-KÁROLYI TULAJDONA, URI UTCZA 612.
sz. 1839. 26. oldal

26. Magyar Országnek leírása
Készítette: Jályi András
Királyi magyar universitásbéli professzor I. kötet
Buda 1796. 577. oldal

27. História Domus: Az endrődi római kath. egyház története 1730 – 1930
Plébániai Levéltér, Endrőd. 93. oldal

28. Szóbeli forrás: Tímár László – 82 éves
(A hanganyagok kazettán található!)

29. Szóbeli forrás: Tímár Vince – 86 éves

30. Corpus Juris Hungarici 1875-1876. 318. oldal
1876: V. t. cz. Az 1871: XVIII. t. cz. módosításáról

„35. § A községi lakosok kézi- és szekeres munkára kötelezhetők. E szolgálmányok a közmunka szabályozásáról szóló törvény elvei szerint vettetnek ki, s vagy természetben teljesítettnek vagy pénzzel váltatnak meg és csak az utcát, a községet védő gátak, közlekedési vonalak és eszközök fenntartására fordíthatók.

36. § A község belsejében lévő utak és egyéb közlekedési eszközök fenntartásához szükséges szolgálmányok alól azonban a községhez közigazgatásilag csatolt puszták, illetőleg havasok birtokosai kivételnek, ha a községben semminemű belsőséggel nem bírnak. Valamint nem tartoznak járulni a községi dűlőutak és a községet vagy annak határát védő gátak

fenntartásához sem, ha kimutatják, hogy az előbbieket nem használják, illetőleg hogy az utóbbiak egyszersmind birtokaikat is nem védik.

37. § Közveszély, tudniillik hófűvás, árvíz, tűz, stb. eseteiben az előjáróság, tekintet nélkül az előző §-ban tett kivételre, az összes gyalog és szekeres erőt, a veszély elhárítására betudás nélkül felhasználhatja.”

31. História Domus (HD)

Plébániai Levéltár Endrőd. 95. oldal

32. Szarvas Járás szabadnegyedszázada

Szerk.: Dr. Tóth Lajos Gyula 1970. 339. oldal

33. Hunya Sándor: Endrőd története a gyulai uradalomban

Szeged 1934. 57. oldal

34. Historia Domus

Plébániai Levéltár Endrőd. 7. oldal

35. Körösök Vidéke

Szerk.: Erdmann Gyula Békéscsaba 1988. 9. oldal

1. Takács Imre szolgabíró 1738. május 16-án kelt levelében:

„... 1-ször Minden helységen kívül bejáró útfélen kemény és jól vigyázó fegyveres strázsák legyenek éjjel és nappal, a nagyobb helységekben 4, a kisebbekben 3, kik csak jó passussal ellátottakat bocsássanak be. A kiknek passusa nem volna, nem különben specifikált bánátusból, jelesül pedig Kubiny, Kovaszencz és Szegvár nevű helységekből jönne, sehol be ne bocsátassék, hanem az honnét jött vissza küldessék.

2-szor. Ha valaki a bíró hire nélkül olyan vidéki embernek, a kinek passusa nincsen, hállást adna, 6 frt vagy 50 pálcza ütésre büntettetik.

3-szor. A pusztákon levő szállások minden héten megvizsgáltatnak, a gyanus és ismeretlen emberek a vármegyéből azonnal kiküldessenek.

4-szer. Semmi nemű idegen, koldus, vagy cigány a helységbe ne bocsátassék, habár legjobb passusa volna is.

5-ször. Ha valamely helységbeli ember más ezen ns (nemes) vármegyében lévő helyiségbe menni kívánna, tartozik az helység bírától testimoniálist és passust venni, hogy igazjártbeli ember. Mely vármegye rendelése a községben kpublicáltassék, ha valahol nem teljesítettnek vagyis abban valami

hátramaradás tapasztaltatnék, a bíró és a notarius uramék 40 forintra büntetnek.”

2. Kancellária rendeletei

- a fertőző betegeket veszteglő házakban kell tartani
- a fertőzött településeket le kell zárni
- a pestises emberek ruháit, ágyneműit a falun kívül kell elégetni
- a járvány idején TILOS:
 - a harangozás
 - a lakodalomtartás,
 - az egyházi szertartással megrendezett temetés
 - ha a pestises elhagyja a veszteglőházat, szabadon le lehet lőni;
sőt pénzjutalom: 1 arany forint

36. História Domus. 9. oldal

37. História Domus. 12. oldal

38. História Domus. 57. oldal

39. História Domus. 64. oldal

40. Bela Szilvia: Az 1863-64-es alföldi aszály Békés megyében
Kézirat. Gyomaendrőd Városi Könyvtár. 1. 1.

(A diagrammot az endrődi Plébániai Hivatal Levéltárában lévő Keresztlevelek, ill. Halotti Anyakönyvek, valamint az Endrődi Híradó 1980. december II. évf. 3-4. számának 84. o. felhasználásával készítettem.)

41. Heves és Külső – Szolnok megye alkotmányos és függetlenségi mozgalmi
1849-1867.

Dr. Molnár József. 219. 1.

1849-67 között 6 évben volt aszály:

1852, 1857, 1858, 1861, 1862, 1863/64. (ez a legsúlyosabb)

42. S. Sándor Pál: Parasztágunk a Habsburg önkényuralom korszakában
1849-1867

Közoktatásügyi Kiadó Vállalat

Bp. 1951. 239. oldal

43. Historia Domus. 83. oldal

44. Endrőd Plébánia Hivatal Levéltára

Halotti Anyakönyvek 1887

Járványos gyermekhalálozás Endrődön 1887-ben:

- tüdőlob:	74
- hörghurut:	75
- himlő:	117
- kanyaró:	43

45. Endrőd Plébániai Hivatal Levéltára Halotti Anyakönyvek 1903

Adatok 1903 járványos gyermekhalálozáshoz Endrődön:

(Legtöbb haláleset)

- tüdőlob:	63
- bélhurut:	131
- tüdővész:	17
- (Kanyaró:	1)
- (hörghurut:	4)
-	

46. Endrődi füzetek 1.

Az endrődi gyerekek élete a századfordulótól

Kiadja: Honismereti Egyesület Gyomaendrőd

Összeállította: Hornok Lajosné

A jegyzeteket készítette: Róza Olga

Lektorálta: Barna Gábor

Illusztrálta: Bella Rózsa

A fényképeket készítette: Liziczai László

Készült a Gyomai Kner Nyomda Kft-ben. 117 oldal

47. Endrődi füzetek 1. 117 oldal

48. Endrődi füzetek 1. 117 oldal

49. Endrőd Plébániai Levéltár

Keresztlevelek anyakönyve 1914, 1915

50. Békés vármegye Hivatalos Lapja (BHL)

Kiadja a vármegye alispánja

1915. 37. sz. 145. oldal

51. BHL 1915. 46. sz. 194. oldal

52. Historia Domus. 194. oldal

53. Magyarország története 7/1 kötet 421-422 oldal
54. Endródi Híradó 1980. december
II. évfolyam 3-4. szám
55. Békés megyei Levéltár; Közgyűlési jegyzőkönyvek, Endrőd. 499. 1.
61. kgy. 960. 1931.
56. Végrehajtóbizottság jegyzőkönyvei
(VB. jkv.) Endrőd 1954. 20/1954
H: 80
57. Tanácsülési jegyzőkönyvek (TÜ. jkv.)
Endrőd 1958. 1/1958. 3-4 oldal
58. TÜ jkv. 1958 1/1958. 41. 1.
Kötelező védőoltások:
- himlő
- diftéria
- tetanusz
59. TÜ. jkv. 1966 260/6. 41. 1.
Községünkben a fertőző megbetegedések száma: 15, ebből
- 2 májgyulladás
- 1 szamárköhögés,
- 10 tüdőszűrő alkalmával megállapított tüdő tbc.
- 1 vese tbc.
- 1 csont tbc.
60. BHL. 1899. 1. sz. 3. 1.
61. Képviselőtestületi gyűlések jkv. 1895-1901.
22. 1896
62. Képviselőtestületi gyűlések jkv. 1895-1901
47. 1896
63. Corpus Juris Hungarici 1876/1876
1876: XIV. t. cz. 43. §. 370. oldal
64. Corpus Juris Hungarici 1908
1908: XXXVIII. t. cz. 3. §. 892. oldal
65. Corpus Juris Hungarici 1908

1908: XXXVIII. t. cz. 9. §. 895-896. oldal

A községi orvosok feladatai:

- „gyógykezelési a város, község lakosait”
- „teljesíti székhelyén és a székhelyhez tartozó pusztákon – a mennyiben a székhelyen külön orvos – halottkém nincs – a halottvizsgálatot: szegényeknél ingyen.”
- „közreműködik orvosrendőri hullavizsgálatoknál és hullaboncolásoknál”
- „ellenőrzi a fertőző betegségek ellen elrendelt intézkedések és a fertőtlenítés végrehajtását, VEZETI A JÁRVÁNYKÓRHÁZAT, a mennyiben ennek külön orvosa nincs.”
- „havonként egészségügyi jelentést tesz... a községi orvos a járásorvosnak.”
- „eljár mindabban, a mit a törvények és más törvényes jogszabályok reá bíznak.”
- felügyel a gyógyszertárakra

66. Képviselőtestületi gyűlések jkv. 1895-1901.

54. /1896

67. Békés vármegyei tiszti főorvos ir. 1895-1940

IV.B. 443./ 1, 2, 3. 320/1935 Melléklet

68. Magyarország története 7/1 kötet 422. oldal

69. Magyarország története 7/1 kötet 423. oldal

70. Szóbeli forrás Tóth Józsefné Dinya Etelka 81 éves

71. Szóbeli forrás Bela Lajosné Hornok Eszter 80 éves

Egyes betegségek népi gyógymódjai:

Gyomorrontás: „Ha elrontotta a gyerek a gyomrát, akkor veréb kakit kellett összekeverni, vízben feloldani, oszt kilenc napon át kilencszer inni belüle.”

Fülfájás: Sok fülfájós gyerek volt. Gyógyításuk fülfüvel történt (a tetőn termett, virágtalan növény, húsos levele van). Csöpögtetni kellett a fájós fülbe, s közben ezt kellett mondani:

„Fáj a füled? Tartsd a füled!

Fülfü csordul, füled gyógyul.”

Szemölcs: (Tyúk segg) Elmulasztása egyszerű volt: a betegnek kilenc (fehér) babszemmel a kezében a kemencének háttal kellett állnia, fűtöttek is benne, és a

babszemeket a váll fölött a kemencébe kellett dobni. Ha a beteg mindent jól csinált, akkor rövidesen elmúlt a szemölcs.

72. Békés vármegye közgyűléseinek jegyzőkönyve
2 bgy ikt. /882 /3

73. 1. számú táblázat

Forrás: Endrődi füzetek 1.

Az endrődi gyerekek élete a századfordulótól. 111. 1.

3. számú táblázat

Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények 46. kötet

Új Sorozat

Bp. 1913. 278. 1. alapján készült.

74. BHL 1905. 7. sz. 5. 1.

75. BHL 1907. 12. sz. 81. 1.

KIIRT CZIKK

Békés vármegye törvényhatósági bizottságának Gyulán, 1907. évi

február 27-ik napján tartott rendes közgyűlése jegyzőkönyvéből.

(33. bgy. 2874. ikt. szám) /1907

SZABÁLYRENDELET: a heveny és ragadós bajok és a gümőkór ellen való védekezésről.

76. BHL. 1907. 12. sz. 81. 1.

„SZABÁLYRENDELET...”

1. § „Minden heveny és ragadós bajban történt megbetegedést kötelesek a betegséget megállapító, avagy kezelő orvosok, a betegek hozzátartozói, a beteggel egy házban lakók, esetleg szomszédok is, a helyi hatóságnak bejelenteni.”

2. § „Bejelentésre kötelezett betegségek:

1. roncsoló toroklob (torokgyík).
2. A vörheny.
3. A kanyaró.
4. Hasi hagymáz.
5. A hólyagos himlő és válfajai.
6. A járványos agy és gerincz agy gyulladás.
7. A cholera és feleségei.

8. A pestis.
9. A szamárköhögés.
10. A gyermekági láz.
11. A vérhas.
12. A járványos fültőmirigy gyulladás.
13. A gümőkór (tuberkulosis).” (44)

77. Szóbeli forrás Urbán Margit

A forrást alátámasztja a „SZABÁLYRENDELET...” 7. §-a (BHL 1907. 12. sz. 82. oldal)

„A heveny és ragadós bajjal fertőzött házakat, illetve különálló lakásokat mindig tilalmazó jellel (fehér alapon veres kereszttel) kell ellátni könnyen észrevehető helyen. Ilyen házakba idegeneknek belépni tilos. A ház, illetve külön álló lakrész bejáratát a betegség folyamán zár alatt kell tartani.”

78. BHL 1097. 12. sz. 82. o.

„SZABÁLYRENDELET ...” 9 §

79. Békés V. M. Közig. Bizottsága ir. Szakhivatalok jelentései 1911-1929 MMI 624/1933. 5.

80. BHL 1907. 12. sz. 84. o.

„SZABÁLYRENDELET...” 24. §

81. A sematikus rajz a Békés megyei Levéltárban lévő térkép alapján készült: K. oszt. XVIII. 40. sz. di.; 4. felmérési felügyelőség. Endrőd nagyközség Békés megyében 1883.

Szerkesztette: Wita György, mérnök segéd.

Felvette: Hödl Henrik mérnök

Helyszínelésnél bejárta a felvevő.

82. Törzskönyv

Endrőd község és a kezelése s felügyelete alatt álló alapok ingatlan vagyonáról
Endrőd, 1911. december 31.

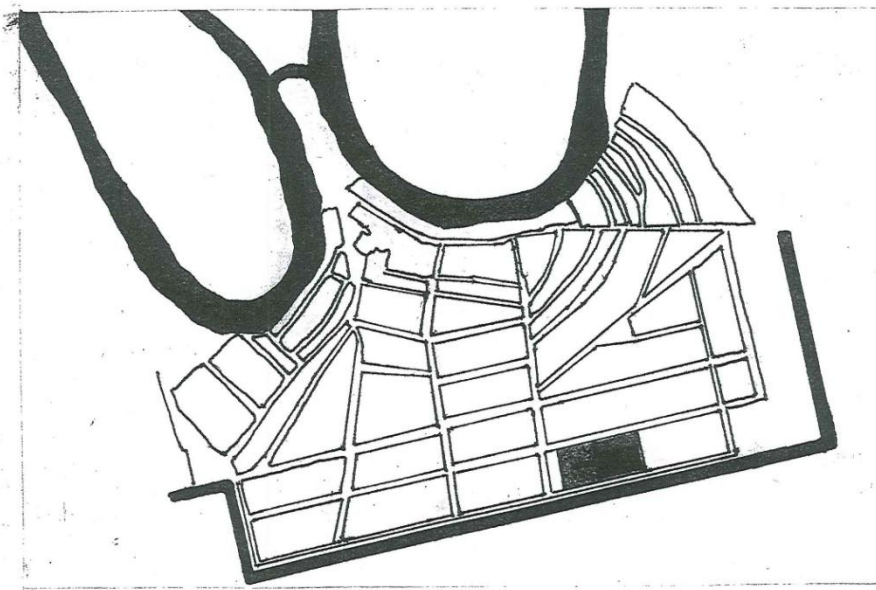
? Ignác

főjegyző

Kovács Pál

bíró

83. Hunya Sándor: Endrőd története a gyulai uradalomban. 71-72 oldal

FELMAGYARÁZAT:

- körgát
- községi /járvány-
kórházi /terület
1883-ban
- községi /járvány-
kórházi /terület
1969-ben
- ⊥ új utcák kiépít-
ése 1883 után

ENDRÓD község sematikus térképe

84. Törzskönyv

85. BHL. 1907. 12. sz. 84. o.

„Szabályrendelet...” 25. §

A képviselő testület 1895-ben tárgyalást folytatott a gőzfertőtlenítő gép beszerzése tárgyában, azonban arra a véghatározatra jutott, hogy Endrőd községnek nincs szüksége gőzfertőtlenítő gépre.

Ezt a következőkkel magyarázta:

- „orvosi jelentés szerint községükben fertőtő betegségek a legutóbbi időben csak ritkán és szórványosan jelentkeztek”

- „a lakosságunkat tetemes rendkívüli kiadásokkal úgy a múlt, mint a jelen évben annyira meg lesz terhelve, hogy ezáltal, illetve az elmúlt rendkívüli, rossz gazdasági év következtében nemcsak fizetésképtelenné vált, hanem legnagyobb része mindennapi kenyerét is alig képes előteremteni.”

86. Törzskönyv

87. Szarvas járás szabad negyedszázada

Szerk.: Dr. Tóth Lajos

Gyula 1970. 339. oldal

88. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska (82 éves)

A cigányok életéről:

- spontán bevándorlással kerültek az országa
- III. Károly kitoloncolással és testi fenyegetéssel fenyegette őket, ha nem akartak letelepedni
- (Forrás: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon Kossuth Könyvkiadó 1986. 213-214. oldal)
- Endrődre 1750 táján települtek a cigányok (Forrás: Gyuricza Antal: Az endrődi Gyuricza család. Gyomaendrőd, 1988. 19. o.)
- Endrődön a cigányok a cigánytelepen éltek.
- A tetvesség legtöbbször őket lepte meg, melynek forrása a helytelen életmódjukban keresendő. A községi orvos és az egészségrendőrség feladata volt, hogy ügyeljen a tetvesség elterjedésének megakadályozására, melyhez néha kisebb „erőszak” is hozzájárult (A tetű ugyanis kiütéses tífuszt okozhatott!).
- A tetveseket a járványkórházban látták el. Levágták a hajukat, megfürdették őket, majd tiszta ruhát adtak nekik.
- a cigányok többsége putriban élt. A putri úgy készült, hogy megépítették a négy kis falat, a tetejére gerendákat tettek, fát, majd földet hánytak rá. Ez volt a teteje, ami igen gyakran „ki is virágzott.”
- a felnőttek gyakran kártyáztak. Bár voltak köztük igen dolgozók is, akik kemény munkával keresték meg a mindennapi kenyérrevalót.
- a cigányok is voltak summások. (Ezt bizonyítják a cselédkönyvbe jegyzett nevek: Suki Emma, Dógi Ferencz, Dógi Béla)
- később házhelyosztás volt a cigánytelepen. Megindultak a házépítések az állam támogatásával.

89. Törzskönyv

90. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska 82 éves

91. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska 82 éves

92. Békés V. M. Közig. Biz. ir. Szakhivatalok jelentései
1911-1929. 624/1933

93. BHL 1907. 12. sz. 84. o.
„Szabályrendelet...” 24. §

94. Endrődi Híradó 1980. december 3-4. sz. 84. oldal

95. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska 82 éves

96. Corpus Juris Hungarici 1875/1876

1876: XIV. t. cz. 111. § 382. oldal

„Orvosrendőri hullaboncolások eszközölendők:

a., talált hullákon,

b., járványos, vagy ragályos betegségek megállapítása céljából;

c., midőn a hatóság azt köztekintetből szükségesnek tartja.”

97. Endrődi Híradó 1980. december 3-4. 42. o.

A csendőrsortűz áldozatai (1935. március 20.)

Farkasinszki Lajos kosárfonó

Gellai István földmunkás

Mészáros Gyula cipésmester

Pribovszki István

Gyuricza Bálintné (gyermeket várt)

Polányi Józsefné

D. Kovács Lajos (röviddel a sortűz után halt meg)

Roó Gáspárné (két hónappal később, már a gyulai kórházban halt bele sérüléseibe.)

98. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska 82 éves

99. BHL. 1907. 12. sz. 83. o.

„Szabályrendelet...” 19. §

100. BHL 1907. 12. sz. 84. o.

„Szabályrendelet...” 25. §

„A betegszobáknak padozottak kell lenni.”

101. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska 82 éves

102. Corpus Juris Hungarici 1908. 895. oldal

1908: XXXVIII. t. cz. 9. §

103. Képviselőtestületi gyűlések jegyzőkönyvei 1895-1901

12 /1896

104. Képviselőtestületi gyűlések jkv. 1895-1901

47 /1896

105. Szóbeli forrás Gyuricza Lajosné szül Hanyecz Piroska 82 éves

106. Törzskönyv

107. Szóbeli forrás Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska 82 éves

108. BHL. 1907. 12. sz. 85. o.
„Szabályrendelet...” 27. §
109. BHL. 1907. 12. sz. 85. o.
„Szabályrendelet...” 27. §
110. V.B. jkv. Endrőd II. 1954
34/1954 H: 142
111. BHL. 1907. 12. sz. 82. o.
„Szabályrendelet...” 7. §
112. BHL. 1907. 12. sz. 82. o.
„Szabályrendelet...” 9 §
113. BHL. 1907. 12. sz. 82. o.
„Szabályrendelet...” 9 §
114. BHL. 1906. 13. sz. 96. o.
115. BHL 1910. 4. sz. 17. 1.
„Akik hagymáz (tífusz, alhasi tífusz) diftéria, vérhas, vörheny, kanyaró, szamárhurut, fültőmirigylob betegségekben szenvednek, azokat külön árnyékszéssel bíró elzárt szakaszban kell szállítani.”
116. Szarvas járás szabad negyedszázada
Szerk.: Dr. Tóth Lajos. 339. oldal
117. Törzskönyv
118. Szarvas járás szabad negyedszázada
Szerk.: Dr. Tóth Lajos. 339. oldal
119. Békés V. M. Közig. Bizottsága ir. Szakhivatalok jelentései
5. 1911-1929. MMI

Találtam néhány adatot a Tisza bal partján elhelyezkedő járványkórházak számáról és betegforgalmáról, 1900-ban és 1905-ben.
Ezek alapján készítettem a következő táblázatot:

	1900	1905		
Községek száma, melyekben állandó járványkórház van:	443	310		
A járványkórház jelleg szerint:				
- törvényhatósági:	-	4		
- községi:	442	306		
- egyes:	-	-		
- egyéb:	1	-		
Önálló szervezetű járványkórház összes száma:	435	306		
A felszerelt ágyak száma:	1346	1293		
	férfi	nő	férfi	nő
Maradt a múlt évről	9	8	16	17
Felvétetett az év folyamán:	114	104	218	181
Elbocsáttatott az év folyamán: - gyógyulva	100	91	200	164
- javultán	-	2	-	-
- gyógyulatlanul:	1	-	1	-
- meghalt	17	15	24	21

Forrás: Magyar statisztikai Évkönyv Új Folyam. 1900. év
Budapest, 1901

Magyar Statisztikai Évkönyv Új Folyam. 1905. év
Budapest, 1906

Az adatokból levonható következtetések:

- a járványkórházak száma az 1900-as évek folyamán valóban csökken
- a legtöbb járványkórház a község tulajdonát képezi, és javarészt önállószervezetűek
- a járványkórházban ápoltak száma ugyan 1905-ben nagyobb, de a gyógyultán távozó illetve a meghalt betegek aránya az 1900-as évekhez képest valamelyest javulást mutat:
1900-ban 235 ápolás alatt álló közül gyógyultán távozott 191, meghalt 32.
1905-ben 432 ápoltból 364 távozott gyógyultán és 45 halt meg.

1466

vármegye
tj. város

Székely járás.

119.

9. Járvány-kórházi kimutatás

az 1937 évről.

1./ A járvány-kórház székhelye: Székely

2./ A járvány-kórház fenntartójának megnevezése: _____

Székely Község

3./ A járvány-kórház önálló szervezeti-e, vagy valamely más kórházzal van-e kapcsolatban/melyikkel: Székely

4./ A járvány-kórház felszerelt ágyainak száma: 15

5./ A járvány-kórház betegforgalma:

Nem szerint	Kor- radt a mult évről	Be- ve- tett az év folya- mán	Apo- lá- s- olt volt össze- sen	Az év folyamán			meg- halt száma- radt	Az év végén kórház- ban víz- szama- radt	Az ópá- lási napok összes száma
				össze- ségi	javul- tan	gyógyu- latlanul			
Férfi	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nő	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Együtt:	-	-	-	-	-	-	-	-	-

6./ A járvány-kórházban az év folyamán meghaltak közül:

helybeli lakos volt: _____

idegen volt: _____

Összesen: _____

Kelt: Székely 1937 év augusztus hó 24 n.

Látta:

[Signature]

Vim. tisztii főorvos.

kórházi/gyógyintézeti/igazgató/főorvos/
esetleg községi élőljáró.

120. Szarvas járás szabad negyedszázada
Szerk.: Dr. Tóth Lajos. 339. oldal

Kórbonctani vizsgálatokat

„a., talált hullákon,
b., járványos, v. ragályos betegségek megállapítása céljából...” kellett végezni.
Tehát a járványkórházba hozták boncolásra a vízbefúltakat, vagy a felakasztottakat.

ÉRDEKESSEGEK:

Az öngyilkosok eltemetéséről Endrődön:

- Az öngyilkosokat a központi temető (1887-től működik) szélére kellett temetni, arccal kifelé.

Temetőkről

A temetők ugyanazon a helyen voltak, ahol most. Endrődön volt egy hasítás, akik azon erről laktak (szegények), azokat a gyomavégi temetőbe, akik azon túl laktak (gazdagabbak), azokat a szarvasvégi temetőbe temették. A központi temetőbe azok kerültek, akik a tanyákon (Öregszőlőben) éltek.

Sokáig ez a három temető működött.

A temetőknek rendje volt. Külön voltak a gyerekek, rendszerint a bejárattól jobbra helyezkedtek el, mert a kisdedek az Úr jobbján állnak odaát.

Szóbeli forrás: Gellai Jánosné szül. Gellai Mária 85 éves

121. T. Ü. jkv. 1966, 1970

A ravatalozó építése sokáig húzódott:

1966: 60000 Ft szavaznak meg a ravatalozó építésére

1970: 440000 Ft-ot szántak a fejlesztési alapból a ravatalozó építési munkálatainak teljes befejezésére.

122. BHL. 1907. 12. sz. 85. o.

„Szabályrendelet...” 27. §

123. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1915/1919

77 / kgy 3747 ikt. / 1917. 204-205. oldal

„A község képviselőtestülete ezt a kérelmet nem teljesíti, mert a kért fizetés nem áll arányban a teljesítendő szolgálmánnyal. – Minthogy azonban a járványkórház ápoló nélkül nem lehet, a folyamodónak napi egy korona fizetést akként szavaznak meg, hogy a betegek ápolása esetén az ápolási napokra a napi egy korona két koronára egészített ki.”

124. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska

125. História Domus 8. 1.

126. Rudner Nikoletta: Az élet újrakezdésének lehetősége 1700 és 1750 között Gyomán és Endrődön
Kézirat, Gyomaendrőd Városi könyvtár. 10 oldal

127. Historia Domus 8. 1.

1733-36 között előforduló nevek Endrődön:

Balog, Bacsa, Bonus, Balázs, Balina, Bálint, Bíró, Bindis, Baksa, Borbás, Búza, Benkó, Benedek, Barna, Babó, Bohácsik, Budai, Bottó, Czmarkó, Csányi, Cserenyecz, Cserni, Csordás- Dudás, Dávid, Deák, Drahó, Dányi-Filep, Fekécs, Fagyas, Farkas, Füleki, Fazekas, Gombos, Gyepes, Gácsi, Giricz, Gulyás, Gál, Gyuricza, Goda, Gyulai, Hornok, Horváth, Hlavács, Halasi, Hegedűs, Hanyecz, Hronecz, Iványi, Juhász, Kukla Kovács, Király, Karkul, Kapus, Kádár, Kuracsik, Kis, Keresztesi, Komlósi, Katona, Kojnok, Kulik, Mastala, Mészáros, Medvegy, Molnár, Mátyás, Markus, Mokány, Nikon, Nida, Nagy, Nándon, Novák, Német, Pleva, Poharelec, Pupcsó, Polyák, Pusztai, Révész, Rábaközi, Rácz, Szalhai, Szujó, Spisják, Szilágyi, Szakálos, Sirnó, Sztancsík, Szuszád, Salamon, Szita, Sípos, Szórfi, Szabó, Sztanyík, Szerző, Tímár, Tót, Töcsér, Tamási, Turcsányi, Tyelár, Túróczi, Uhrin, Urbán, Varga, Valovecz, Vég, Valastyán, Vaszkó, Vrana, Vasd, Váczi, - Zsámboki

Tíz év múlva már a következők is:

Árvai, Ambrus, Alekszi, Barják, Babarik, Bela, Csontos, Czifra, Csorba, Csúvár, Duda, Dobos, Dinya, Fábíán, Forgács, Fogarasi, Gonda, Harnos, Huszka, Hadobács, Kelemen, Kerékgyártó, Koczka, Kubucz, (mai Gubucz), Kizsel, Liziczai, Lelik, Lipták, Mikó, Matuska, Majoros, Julis, Jánosi, Jánosik, Nehéz, Nyustyák, Onádi, Puskás, Papista, Poropcsánszki, Pap, Rhakács, (Hagács) Ronczó, Révai, Rojik, Sárközi, Szügyi, Sóocz (Soczó), Sziládi, Serfőző, Sinka, Tokár, Vödrödi, Vig, Veres.

128. Endrődi füzetek 3. 15-19. oldal

129. Endrődi füzetek 3. 16. oldal

130. Endrődi füzetek 3. 42. oldal

131. Endrődi füzetek 3. 21. oldal

132. Endrődi füzetek 3. 25. oldal

133. Endrődi Plébániai Hivatal Házassultak Anyakönyve

134. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska

135. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska

A Historia Domus tudósítása szerint Endrődről 4000 ember teljesített fegyveres szolgálatot a fronton. 186. oldal

136. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska

A legidősebb lány Franciska volt. Az uradalomnál már ő is tudott segíteni; egy másik lánnyal vízfordók voltak. A kislány nagyon szeretett horgászni, úgyhogy mikor az emberek leültek pihenni egy kicsit, a másik vízfordóval leszaladtak a folyóhoz. Elővették a horgot a madzaggal, bedobták. Ott álltak a folyó szélén, ahol még sekély volt a víz, de a másik lány hirtelen megcsúszott és beljebb esett. Franciska nyújtotta neki a kezét, de az berántotta őt is, és teljes erővel kapaszkodott a vállába. Jöttek ugyan segíteni az emberek, mikor hallották a segélykiáltást, de már késő volt... negyednapra találtak rájuk a túri zsilipnél. Egy sírba temették őket a Szarvasvégi temetőbe.

137. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska

138. Közgyűlési jkv. 1915-1919. 72. kgy. / 1917. 198-199. oldal

A község elöljáróságának jelentése szerint a bérbeadni rendelt községi földekről kötött 13 rendbeli haszonbérleti szerződés között ez is ott áll:

- a járványkórház mellett lévő 5 hold Gácsi Imréné Katona Veron endr. lak. 190 korona évi bérért 3 évre.

139. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska

140. Szóbeli forrás: Urbán Margit

141. Szóbeli forrás: Urbán Margit

142. Szóbeli forrás: Urbán Margit

143. A dalt Tóth Józsefné Dinya Etelka (81 éves) énekelte.
(A kottát Gellainé Kálé Zsuzsanna készítette)

144. Szóbeli forrás: Urbán Margit

A GANCA elkészítési módja:

„Tettünk a bográcsba egy fél liter, vagy egy liter vizet, akkor lisztet, azt összekavartuk, míg felforrt. Akkor kiszaggattuk. Volt Jancsi por, ami Szent János kenyérből volt ledarálva, oszt akkor azzal szórtuk meg.”

A BETYÁROS:

„Krumpli tisztítás után a bográcsba zsírt és laska tésztát raktunk, és szép pirosra pirítottuk. Aztán hozzáadtuk a krumplit, vizet és sót és jó sűrűre főztük. Ez a betyáros.”

(A betyáros elkészítését Majoros Vincéné szül. Urbán Franciska mesélte el.)

145. Szóbeli Forrás: Urbán Margit
146. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska
147. Gyuricza Antal: Az endrődi Gyuricza család
Gyomaendrőd, 1988. 25. oldal
- Kubikusok: a német kubikméter, illetve a kubik továbbképzett alakja, mely olyan foglalkozást jelöl, melyben-teljesítménybérben dolgoznak. A kubik alapszó mértékegységet (négyyszögöl, majd méter) jelez. Egy kubik (köből) föld = 6,86 m³ . 1876 januárjától a köbméter számítást alkalmazzák.
148. Gyuricza Antal: Az endrődi Gyuricza család. 26. oldal
149. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska
150. Szóbeli forrás: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska
151. Endrődi Plébániai Hivatal Levéltára Házassultak Anyakönyve
152. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára A – K. I. kötet
Akadémiai Kiadó Bp. 1988. 418. oldal
153. Szarvas járás szabad negyedszázada
Szerk. Dr. Tóth Lajos. 339. oldal
154. 154. Szarvas járás szabad negyedszázada
Szerk. Dr. Tóth Lajos. 339. oldal
155. Szarvas járás szabad negyedszázada
Szerk. Dr. Tóth Lajos. 340. oldal
156. Szarvas járás szabad negyedszázada
Szerk. Dr. Tóth Lajos. 340. oldal

KÉPEK JEGYZÉKE

1. AZ ENDRŐDI JÁRVÁNYKÓRHÁZ
Kóra Judit IV/A osztályos tanuló munkája
2. SUMMÁSOK VASÁRNAPI ÖLTÖZETBEN (TISZAUG)
Családi fotó; Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska
3. GYURICZA LAJOSNÉ SZÜL. HANYECZ PIROSKA 82 ÉVES
AZ ENDRŐDI JÁRVÁNYKÓRHÁZ UTOLSÓ GONDOZÓJA
Családi fotó: Gyuricza Lajosné szül. Hanyecz Piroska

ADATKÖZLŐK

1. BELA LAJOSNÉ HORNOK ESZTER	80 éves
2. CZIKKELY MIKLÓSNÉ TIMÁR JULIANNA	91 éves
3. GELLAI JÁNOSNÉ GELLAI MÁRIA	85 éves
4. MAJOROS VINCÉNÉ URBÁN FRANCISKA	68 éves
5. SZELES IMRÉNÉ TÓTH ILONA	84 éves
6. TÍMÁR LÁSZLÓ	82 éves
7. TÍMÁR VINCE	86 éves
8. TÓTH JÓZSEFNÉ DINYA ETELKA	81 éves
9. URBÁN MARGIT	75 éves
10. VASZKÓ IMRÉNÉ HEGEDÜS ETELKA	82 éves

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A Körös-Tisza-Maros közti ármentesítő és belvízszabályozási társulat központ választmányának jegyzőkönyvei 1885-1908.
Elnök: Gróf Károlyi Tibor
2. A községtan és járványtan alapjai
Szerk.: Fodor Ferenc és Vedres István
Medicina Könyvkiadó Bp. 1975
3. A népegészségőr könyve
Szerk.: Dr. Kálmán András és Dr. Varga Lajos
Bp. 1948
4. Az endrődi gyerekek élete a századfordulótól (Endrődi füzetek 1.)
Kiadja: Honismereti Egyesület Gyomaendrőd
Összeállította: Hornok Lajosné
A jegyzeteket készítette: Róza Olga
Lektorálta: Barna Gábor
Illusztrálta: Bella Rózsa
A fényképeket készítette: Liziczai László
Készült a Gyomai Kner Nyomda Kft –ben
5. Az endrődi parasztemberek élete a századfordulótól (Endrődi füzetek 3.)
Kiadja: Honismereti Egyesület Gyomaendrőd
Összeállította: Hornok Lajosné
A nagylaposi uradalomról szóló részt írta: Varga László
A jegyzeteket készítette: Róza Olga
Illusztrálta: Bella Rózsa
Lektorálta: Barna Gábor
Készült a Gyomai Kner Nyomdában, a nyomda alapításának 111. esztendejében
6. Bela Szilvia: Az 1863-64-es alföldi aszály Békés megyében
Kézirat, Városi Könyvtár Gyomaendrőd
7. Békés vármegye Hivatalos Lapja 1899-1933
Kiadja a vármegye alispánja
8. Békés vármegye közgyűlési jegyzőkönyve
(Békés megyei Levéltár; Gyula)
9. Békés V. M. Közig. Bizottsága ir. szakhivatalok jelentése 1911-1929 5.
M.M.I.

10. Békés vármegye TH. bizottságának ir. IV. B. 402. kórházi biz, közeg. biz.
(Békés megyei Levéltár; Gyula)
11. Békés vármegye tiszti főorvosa ir.
IV.B. 443 / 1, 2, 3. 1895-1940
(Békés megyei Levéltár; Gyula)
12. Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytar Milleneumi Emlékkiadás
Szerk.: Dr. Márkus Dezső Kir. Törvényszéki bíró
Franklin társulat Budapest
13. Dr. Hahn Géza: A magyar egészségügy története
Budapest, 1960.
14. Endrődi Híradó 1980. december; 3-4. szám
15. Endrődi Községi Tanács egészségügyi és szociális állandó bizottságának jegyzőkönyve
1951-1965
(Békés megyei Levéltár; Békés)
16. ENDRŐD nagyközség Békés megyében (térkép) 1883.
K. oszt. XVIII.40. sz. di. 4. felmérési felügyelőség
Szerkesztette: Wita György mérnök segéd
Felvette: Hödl Henrik mérnök
Helyszínelésnél bejárta a felvevő
(Békés megyei Levéltár, Gyula)
17. Értékelések a társadalmi tudományok köréből III. kötet
Szerk.: Fraknoi Vilmos
Bp. 1875.
III.sz. Keleti Károly: Magyarország népesedési mozgalmak 1864-73-ban és a cholera
18. Gyomai járás tiszti orvosának ir. 1934.
IV.414 / 1. 2-137
(Békés megyei Levéltár, Gyula)
19. Gyuricza Antal: Az endrődi Gyuricza család
Gyomaendrőd, 1988
20. Hadrovics László – Wellmann Imre: Parasztmozgalmak a XVIII. században
Művelt Nép Kiadó 1951
21. Házassultak Anyakönyve 1785-1944 III-IX. kötet

(Plébániai Hivatal Levéltára; Endrőd)

22. Heves és Külső – Szolnok megye alkotmányos és függetlenségi mozgalmai
1849-1876
Dr. Molnár József
23. Historia Domus: Az endrődi r. kath. egyház története 1730-1930
(Plébániai Hivatal Levéltára, Endrőd)
24. Hunya Sándor: Endrőd története a gyulai uradalomban
Szeged 1934.
25. Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez 1694-1848 II. kötet
Bcs. 1971.
26. Karácsonyi János: Békés vármegye története Gyula 1896
27. Kereszteltek Anyakönyve VI – XXII. kötet
(Plébániai Hivatal Levéltára; Endrőd)
28. Képviselőtestületi gyűlések jegyzőkönyvei 1895-1901
(Békés megyei Levéltár, Gyula)
29. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára A – K I. kötet
Akadémiai Kiadó, Budapest 1988
30. Körösök Vidéke
Szerk. Erdmann Gyula
Békéscsaba, 1988.
31. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1915 – 1931
(Békés megyei Levéltár, Gyula)
32. Különlenyomat a NÉPEGÉSZSÉGÜGY 1952. 10. számából:
Dr. Havas András: Járványügyi helyzetünk jelenlegi állása és legközelebbi feladatai
33. Magyar Országnak 'S A' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai
és geographiai tekintetben
Kiadta: Fényes Elek
Negyedik kötet
Pest, TRATTNER – KÁROLY TULAJDONA, URI UTCZA 612. sz. 1839.
34. Magyar Országnak leírása
Készítette: YÁLYI ANDRÁS

Királyi magyar universitásbéli professzor I. kötet
Buda, 1796.

35. Magyar országnak története (Tíz kötetes) 6/2 kötet
Főszerk.: Kovács Endre
Bp. 1979
36. Magyarország története (Tíz kötetes) 7/1 kötet 1890-1918
Főszerk.: Pach Zsigmond Pál
Akadémiai Kiadó
Bp. 1978
37. Magyarország története (Tíz kötetes) 8. kötet 1918-1919, 1919-1945
Főszerk.: Ránki György
Bp. 1976
38. Magyar Statisztikai Évkönyv Új folyam
1882-1935
39. Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 46. kötet
Bp. 1913
40. Meghaltak Anyakönyve V – XV. kötet
(Plébániai Hivatal Levéltára, Endrőd)
41. Országos Széchenyi Könyvtár Térképtára Endrőd, Békés megyei Község
Belterületének és Zártkertjének térképe Sztereografikus vetület
Felújítás éve: 1967

A felújítást végezte: A Békés megyei földhivatal OSZK lelt. Térképtár. V.
86/321/1969
42. ORVOSTÖRTÉNELEM egyetemi jegyzet
Simmelweis Orvostudományi Egyetem Általános Orvostudományi Kar
Szerk.: Schultheisz Emil
Budapest, 1992
43. Rudner Nikoletta: Az élet újrakezdésének lehetősége 1700 és 1750 között Gyomán és
Endrődön. Kézirat, Városi könyvtár Gyomaendrőd
44. S. Sándor Pál: Parasztágunk a Habsburg önkényuralom korszakában 1849-1867
Közoktatásügyi Kiadó Vállalat
Bp. 1951

45. Szarvas járás – város szabad negyedszázada
Szerk.: Dr. Tóth Lajos Gyula, 1970
46. Tanácsülési jegyzőkönyvek, Endrőd 1951, 1958, 1959, 1960, 1966, 1969, 1970, 1972
(Békés megyei Levéltár, Békés)
47. Törzskönyv Endrőd község és a kezelése s felügyelete alatt álló alapok ingatlan
vagyonáról.
Endrőd, 1911. december 31.
? Ignác főjegyző, Kovács Pál bíró
48. Végrehajtóbizottsági jegyzőkönyvek, Endrőd, 1951, 1953, 1954, 1967
(Békés megyei Levéltár, Békés)